

Επιστημονική διημερίδα

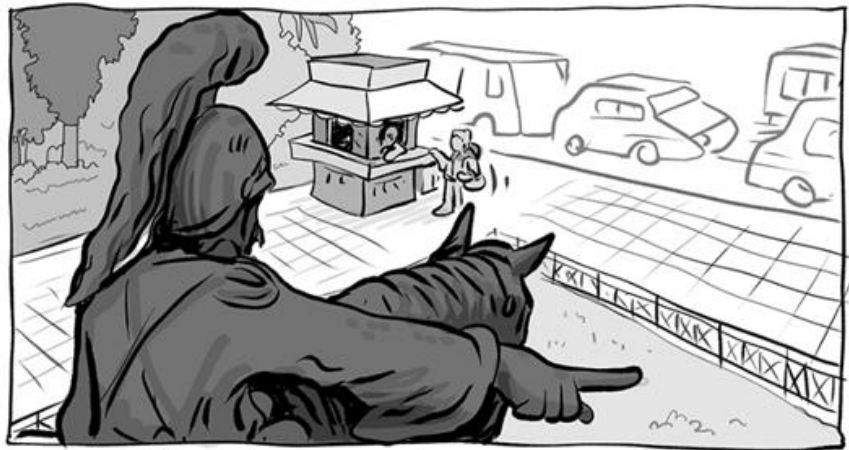
Το '21 σήμερα:

**αναπαράστασεις
της Ελληνικής Επανάστασης
στην Τέχνη και στον Λόγο
200 χρόνια μετά**

7-8 Μαΐου 2022

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Μέγαρο Παλαιάς Βουλής, Αθήνα

Περίληψεις ανακοινώσεων Βιογραφικά σημειώματα συνέδρων

Η επιστημονική διημερίδα πραγματοποιείται με αφορμή το graphic novel «21: Η Μάχη της Πλατείας» με την υποστήριξη του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της 1ης Προκήρυξης της Δράσης «Επιστήμη και Κοινωνία» - «200 Χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση» (αρ. πρότασης: 20) και την επιστημονική συμβολή του Πανεπιστημίου Αιγαίου (ΤΠΤΕ). Το έργο τελεί υπό την αιγίδα του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου.

ΕΘΝΙΚΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ
(Τ.Π.Τ.Ε.)

ΜΟΥΣΕΙΟ-
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΣΤ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗ
ΤΕΤΙΑΔΕ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΙΚΑΡΟΣ

ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.
Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας

Η σημασία της ταυτότητας: ερευνώντας το παρελθόν, δρώντας στο παρόν και σχεδιάζοντας το μέλλον

Ξένια Χρυσοχόου

Κάθε κοινότητα για να συγκροτηθεί χρειάζεται να κατασκευάσει την ταυτότητά της, κάθε συλλογική πράξη για να πραγματοποιηθεί χρειάζεται μια ταυτότητα να την ενέχει και να την προωθεί. Έτσι έγινε και το 1821 και συνέβαλλε στην πραγματοποίηση της επανάστασης. Δεν θα μιλήσω όμως για εκείνη την ταυτότητα. Στην τοποθέτησή μου θα αναφερθώ στη σημασία της ταυτότητας ως ένα κοινωνιοψυχολογικό μηχανισμό που μας συνδέει με τον κόσμο γύρω μας, που μας τοποθετεί και μας δίνει στόχους. Η ταυτότητα μας συγκροτεί, μας εντάσει στην κοινότητα, επικοινωνείται και αναγνωρίζεται και όλα αυτά δεν είναι δεδομένα αλλά σε συνεχή διεκδίκηση. Η επετειακή υπενθύμιση της επανάστασης του 21 δεν μπορεί παρά να έχει νόημα για το τι σημαίνει να είσαι Έλληνας-ίδα σήμερα. Κάθε ταυτότητα είναι ένα πρόταγμα για το σήμερα και το αύριο και ενδεχομένως να κατασκευάζει το παρελθόν έτσι ώστε να υπηρετήσει τους σημερινούς της στόχους. Για αυτό είναι σημαντικό να μην αφήνεται αυτό το πρόταγμα να καθορίζεται μόνο από κάποιους αλλά να αποτελεί ένα τόπο δημόσιας συζήτησης. Η επέτειος των 200 χρόνων από την Επανάσταση είναι μια τέτοια στιγμή δημόσιας συζήτησης και περισυλλογής για να σκεφτούμε ποιοι είμαστε, ποιοι θα θέλαμε να είμαστε και που θέλουμε να πάμε και να αναγνωρίσουμε ίσως ότι δεν έχουμε όλοι τους ίδιους στόχους για την κοινότητά μας. Και αυτή είναι μια συζήτηση που πρέπει να γίνει νηφάλια και στη βάση των επιστημονικών συζητήσεων.

Η καθηγήτρια Ξένια Χρυσοχόου είναι πτυχιούχος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (ΦΠΨ) και διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Rene Descartes-Paris V (PhD 1996). Εργάστηκε σε διάφορα πανεπιστήμια στη Γαλλία, την Ελβετία και το Ηνωμένο Βασίλειο πριν έρθει στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών όπου είναι σήμερα Καθηγήτρια Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας και Διευθύντρια του ομώνυμου εργαστηρίου. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στην κατασκευή της ταυτότητας στις φιλελεύθερες κοινωνίες, θέματα μετανάστευσης και πολυπολιτισμικότητας, πολιτικής συμμετοχής και ιδεολογιών. Ιδιαίτερα ενδιαφέρεται για θέματα ισότητας και δικαιοσύνης στις φιλελεύθερες δημοκρατίες. Έχει συγγράψει πολυάριθμα επιστημονικά άρθρα και βιβλία και έχει διευθύνει ειδικά τεύχη και συλλογικούς τόμους σε αυτά τα θέματα. Είναι μέλος πολλών διεθνών επιστημονικών εταιρειών και υπήρξε μέλος διεθνούς δικτύου που διερευνούσε τα αίτια που εμποδίζουν την πρόοδο των γυναικών στον ακαδημαϊκό χώρο. Υπηρέτησε στο διοικητικό συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας και από τη θέση της Γραμματέως, και υπήρξε Σύμβουλος στο Συμβούλιο της Ευρώπης για θέματα πολυπολιτισμικότητας (2004-2005). Είναι σήμερα Πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ).

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ-1821: Μουσεία Εικονικής Πραγματικότητας και Βιωματικά Παιχνίδια στην Ιστορική Αφήγηση

Γεωργία Γεωργίου, Ελευθέριος Αναστασοβίτης

Η έννοια του ψηφιακού πολιτισμού επαναπροσδιορίζεται διαρκώς χάρη στην αδιάκοπη ανάδυση νέων τεχνολογικών εργαλείων και μέσων ψηφιακής αναπαράστασης. Ο χάρτης της ψηφιοποίησης εμπεριέχει ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο, ανατροφοδοτούμενο και ασύλληπτα δυναμικό σύνολο από εφαρμογές τεχνολογίας, στις οποίες ο πολιτισμός διεκδικεί και κατακτά χώρο έκφρασης. Με την εικονική πραγματικότητα, τη δημιουργία τεχνητών περιβαλλόντων θέασης και αλληλεπίδρασης με τη χρήση ειδικών συσκευών, οι επαγγελματίες του πολιτισμού, έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν περιβάλλοντα αναπαράστασης ιστορικών τοπίων, στα οποία ο χρήστης δύναται να μεταφερθεί νοητικά στον χρόνο και τον χώρο. Ο υψηλός βαθμός εμπύθισης και φωτορεαλισμού εξασφαλίζει τη συναισθηματική εμπλοκή του χρήστη στη βιωματική εμπειρία που απολαμβάνει.

Στον άξονα αυτόν αναπτύχθηκαν τα εικονικά μουσεία. Αν και ο όρος δεν έχει ακόμα αποκρυσταλλωθεί και αναφέρεται σε πληθώρα ψηφιακών και εικονικών εφαρμογών έκθεσης και μουσειολογικής απόδοσης πολιτιστικού υλικού, τείνει σταδιακά να ταυτιστεί με τη μεταφορά μιας σύγχρονης και ολιστικής μουσειακής εμπειρίας στο εικονικό περιβάλλον. Όπως στο φυσικό μουσείο, η πολυαισθητηριακή αλληλεπίδραση του επισκέπτη με τα τεκμήρια και την αφήγηση υποστηρίζει τη βιωματική εμπειρία και επιτυγχάνεται κυρίως με παιγνιώδη μέσα, έτσι και στο εικονικό μουσειακό περιβάλλον, η ενσωμάτωση των παιχνιδιών σοβαρού σκοπού μεγιστοποιεί τη δυνατότητα μάθησης, πρόσληψης και παραγωγής νοημάτων και ψυχαγωγίας.

Το εικονικό μουσείο ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ-1821 αναπτύχθηκε με σκοπό να συνδυάσει τις τεχνολογίες της εικονικής πραγματικότητας και των παιχνιδιών σοβαρού σκοπού σε μία απόπειρα σύγχρονης προσέγγισης του ιστορικού περιβάλλοντος της ελληνικής επανάστασης του 1821. Ο χρήστης δύναται να κινηθεί ανάμεσα στο περιβάλλον ενός εικονικού μουσείου που εκθέτει τεκμήρια της περιόδου, και τις εικονικές αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων της περιόδου εμπνευσμένων από ζωγραφικές συνθέσεις. Με αυτόν τον τρόπο η αφήγηση της ιστορίας μεταφέρεται από το επίπεδο της διδακτικής πρόσληψης νοημάτων στο πεδίο της ψυχαγωγικής, βιωματικής εμπειρίας, και ο επισκέπτης/ θεατής προάγεται από παθητικό δέκτη σε πρωταγωνιστή της ιστορίας.

Η Γεωργίου Γεωργία είναι αρχαιολόγος- μουσειολόγος. Είναι απόφοιτη του τμήματος Αρχαιολογίας & Ιστορίας της Τέχνης (ΕΚΠΑ, 2007) και του μεταπτυχιακού διατμηματικού προγράμματος Μουσειακές Σπουδές (ΕΚΠΑ, 2015). Από το 2020 συνεργάζεται ως βοηθός έρευνας με το Multimedia Knowledge and Social Media Analytics Laboratory¹ (MK-Lab), του Ινστιτούτου Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών² (ΙΠΤΗΛ), του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Τεχνολογίας³ (Ε.Κ.Ε.Τ.Α.). Παράλληλα, από το 2007 εργάζεται σε σωστικές ανασκαφικές έρευνες υπό την επίβλεψη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, οι οποίες εκτελούνται στο πλαίσιο μεγάλων δημόσιων έργων υποδομής στην Αττική.

Ο Ελευθέριος Αναστασοβίτης κατέχει πτυχίο Πληροφορικής από το Α.Π.Θ. (2005), Μ.Sc στην Πολιτισμική Πληροφορική και Επικοινωνία, από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Μυτιλήνη, 2014) και Μ.Εd στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, από το Ε.Α.Π. (2017). Είναι υποψήφιος PhD στην Εφαρμοσμένη Πληροφορική του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, με ερευνητικά αντικείμενα την εικονική πραγματικότητα, τα serious games και τα 3D γραφικά⁴. Από το 2016 συνεργάζεται ως βοηθός έρευνας στο MK-Lab/ΙΠΤΗΛ⁵/Ε.Κ.Ε.Τ.Α., σε εθνικά και ευρωπαϊκά ερευνητικά έργα, στους τομείς ενδιαφέροντός του.

Ο Δρ. Σπύρος Νικολόπουλος είναι Ερευνητής Γ' Βαθμίδας στο MK-Lab, του ΙΠΤΗΛ⁶/Ε.Κ.Ε.Τ.Α. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν ανάλυση εικόνας, δεικτοδότηση και ανάκτηση δεδομένων, ανάλυση κοινωνικών δικτύων και πολυμέσων, σημασιολογική ανάλυση πολυμέσων με χρήση ρητής γνώσης, κ.α. Έχει διαχειριστεί και συμμετάσχει σε σημαντικό αριθμό ερευνητικών προγραμμάτων χρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και σε Εθνικά έργα.

Ο Δρ. Ιωάννης Κομπασιάρης είναι Ερευνητής Α' Βαθμίδας και Διευθυντής του ΙΠΤΗΛ⁷. Είναι επικεφαλής του MK-Lab, στο Ε.Κ.Ε.Τ.Α. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν σημασιολογική ανάλυση πολυμέσων, ανάκτηση πληροφορίας και εξόρυξη γνώσης από πολυμέσα, κοινωνικό και σημασιολογικό Ιστό και συλλογιστική. Η ενασχόλησή του σε αυτές τις ερευνητικές περιοχές έχει οδηγήσει στην συμμετοχή του σε δύο πατέντες, στη συγγραφή 10 κεφαλαίων σε βιβλία, σε 34 δημοσιεύσεις σε διεθνή περιοδικά και σε περισσότερες από 100 δημοσιεύσεις σε διεθνή συνέδρια. Έχει συντονίσει πλήθος Ευρωπαϊκών και Εθνικών ερευνητικών προγραμμάτων. Είναι Senior Member της IEEE και μέλος της ACM.

¹ <https://mklab.itι.gr/>

² <https://www.itι.gr/itι/index.html>

³ <https://www.certh.gr/>

⁴ <https://www.uom.gr/dai/lista-ypopshfion-didaktorou>

⁵ https://www.itι.gr/itι/people/Leyteris_Anastasovitis.html

⁶ https://www.itι.gr/itι/people/Spiridon_Nikolopoulos.html

⁷ https://www.itι.gr/itι/people/Ioannis_Kompatsiaris.html

Βύρων: (Ξανα)γράφοντας την ιστορία μέσα από ψηφιακά παιχνίδια

Ηλίας Στουραϊτης

Παρόλο που η ιστορία διαμεσολαβείται από αφηγήσεις βιβλίων, ταινιών, ραδιοφώνου και τηλεοπτικών εκπομπών, παρατηρούμε ότι στις αρχές του 21ου αιώνα οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν με το ιστορικό παρελθόν μέσω λογισμικών, όπως βάσεις δεδομένων, ψηφιακές πλατφόρμες, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ψηφιακά παιχνίδια κ.ά. Η διαμεσολάβηση μεταξύ ανθρώπων και ιστορικού παρελθόντος βασίζεται στην κουλτούρα λογισμικού και των αλγοριθμικών αναπαραστάσεων σε συνδυασμό με τις επιτελέσεις των ανθρώπων στον ψηφιακό κόσμο. Τα ψηφιακά παιχνίδια είναι το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα όπου οι δράσεις των παικτών παίζουν καθοριστικό ρόλο σε μη γραμμικές ιστορικές αφηγήσεις. Θα συζητήσουμε, λοιπόν, πώς τα ψηφιακά παιχνίδια (ξανα) γράφουν την ιστορία μέσα από ένα παράδειγμα, το παιχνίδι «Βύρων». Ο «Βύρων» είναι ένα ψηφιακό παιχνίδι για την Ελληνική Επανάσταση που δημιουργήθηκε από το Τμήμα Πληροφορικής και το Τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου με χρηματοδότηση ΕΛΙΔΕΚ. Ο κύριος σκοπός αυτού του παιχνιδιού είναι να παρουσιάσει τις κοινωνικές ταυτότητες κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, τις διαφορετικές οπτικές τους με βάση τα κίνητρά τους και πώς οι δράσεις τους επηρέασαν αυτήν την επανάσταση.

Ο **Ηλίας Στουραϊτης** κατέχει διατριβή από το τμήμα Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου σχετικά με την ιστορική κουλτούρα και τα ψηφιακά παιχνίδια. Ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές του σπουδές στην Ιστορία-Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έλαβε μεταπτυχιακό τίτλο στη Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία από το ίδιο Παν/μιο. Έχει διδάξει ιστορία και φιλολογικά μαθήματα στην ιδιωτική εκπαίδευση και έχει εργαστεί ως ερευνητής σε ιδιωτικούς φορείς και Παν/μια σε μία σειρά από ευρωπαϊκές και εθνικές έρευνες γύρω από την ιστορία, την εκπαίδευση, την κουλτούρα και τις νέες τεχνολογίες. Έχει τιμηθεί με υποτροφία από το Ιαπωνικό Ίδρυμα Nippon Foundation SYLFF (Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund) και έχει λάβει βραβείο για την έρευνά του από την Common Ground Community 'The Learner'. Τα κύρια ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι: ιστορική κουλτούρα, ιστορική συνείδηση και σκέψη, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και δημόσια ιστορία, ψηφιακά παιχνίδια και αξιοποίησή τους στην ιστορική εκπαίδευση, σχεδιασμός εκπαιδευτικού λογισμικού για τη διδασκαλία και εκμάθηση της ιστορίας σε τυπικές και άτυπες μορφές εκπαίδευσης.

«Το '21 αλλιώς»: η Ελληνική Επανάσταση με φιγούρες και διοράματα Playmobil». Η ενηλικίωση μίας «παιδικής» έκθεσης

Νατάσα Καστρίτη, Ρεγγίνα Κατσιμάρδου, Παναγιώτα Παναρίτη

Το σύγχρονο μουσείο ακολουθώντας τις συνεχείς αλλαγές σε κοινωνικό, πολιτικό, επιστημονικό και πολιτιστικό επίπεδο μεταβάλλει διαρκώς τον ρόλο του. Ο σκοπός του δεν περιορίζεται πλέον στη συλλογή, συντήρηση, μελέτη και έκθεση υλικών μαρτυριών και στην κοινοποίηση επιστημονικών δεδομένων για την προώθηση της επιστημονικής μελέτης, αλλά διευρύνεται αποκτώντας εκτός του επιστημονικού τόσο εκπαιδευτικό όσο και ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Προς αυτή την κατεύθυνση πολύ βοηθητική είναι η συμβολή των περιοδικών εκθέσεων, οι οποίες αποτελούν την πιο σύγχρονη έκφραση των επιστημονικών συνεργατών ενός μουσείου.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στην παρουσίαση της περιοδικής έκθεσης του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (ΕΙΜ) «Το '21 αλλιώς: Η Ελληνική Επανάσταση με διοράματα και φιγούρες Playmobil», η οποία παρουσιάστηκε για πρώτη φορά τον Οκτώβριο του 2019 στην έδρα του μουσείου στην Αθήνα. Με την έκθεση αυτή, που αποτέλεσε την έμπρακτη απόδειξη της διάθεσης του ΕΙΜ να πρωτοτυπεί με τρόπους που ξαφνιάζουν ευχάριστα, θελήσαμε να μεταφέρουμε το μήνυμα ότι οι ιστορικές εκθέσεις μπορούν να είναι ταυτόχρονα διδακτικές και ψυχαγωγικές.

Η **Νατάσα Καστρίτη** έχει τελειώσει το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 2002 ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στον τομέα της Ιστορίας της Τέχνης στο Πανεπιστήμιο της Nanterre, στο Παρίσι. Από το 1995 εργάζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (ΕΙΜ), αρχικά ως ασκούμενη και από το 1997 ως μόνιμη επιστημονική συνεργάτης και επιμελήτρια, ενώ από το 2010 είναι υπεύθυνη όλων των συλλογών του Μουσείου. Έχει επιμεληθεί εκθέσεις του ΕΙΜ και άλλων φορέων (Ίδρυμα Βασίλη και Μαρίνας Θεοχαράκη, Κουμαντάρειος Πινακοθήκη Σπάρτης- Παράρτημα της Εθνικής Πινακοθήκης) και είναι συνυπεύθυνη για τη διαχείριση των social media του ΕΙΜ. Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και έχει δημοσιεύσει άρθρα στο επιστημονικό περιοδικό *Τεκμήρια Ιστορίας* του ΕΙΜ, σε εφημερίδες, περιοδικά και σε συλλογικές εκδόσεις. Έχει συγγράψει και επιμεληθεί ιστορικές εκδόσεις, λευκώματα και καταλόγους εκθέσεων, μεταξύ των οποίων τα *Πενάκια... "εφ' όπλου"! Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος στις γελοιογραφίες της εποχής* (ΙΕΕΕ, 2012), *120 Σατιρικοί Χάρτες* (Μίλητος, 2015, 8^η έκδοση εμπλουτισμένη, 2020) *Μέγας Αλέξανδρος. Οι Εκστρατείες και η Αυτοκρατορία του. Καταγραφές σε 100 σπάνιους ιστορικούς χάρτες* (Μένανδρος, 2017) και ο κατάλογος της επετειακής έκθεσης του ΕΙΜ για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση «ΕΠΑΝΑΓΥΣΤΑΣΗ '21» (επιμέλεια). Είναι μέλος της ομάδας επιμελητών της έκθεσης *Το 21 αλλιώς: η Ελληνική Επανάσταση με διοράματα και φιγούρες PLAYLOBIL* και μέλος της επιστημονικής ομάδας του graphic novel *21: Η μάχη της πλατείας*.

Η **Κατσιμάρδου Ρεγγίνα** αποφοίτησε το 2006 από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 2010 ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στον τομέα της Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου και το 2019 στον τομέα της Διοίκησης Πολιτισμικών Μονάδων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Από τον Δεκέμβριο του 2020 είναι υποψήφια διδάκτωρ Μουσειολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Από το 2010 εργάζεται αρχικά ως επιστημονική συνεργάτης και στη συνέχεια ως επιμελήτρια στο Αρχείο Ιστορικών Εγγράφων της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (ΙΕΕΕ). Έχει λάβει μέρος στη διοργάνωση εκθέσεων, έχει σχεδιάσει και υλοποιήσει εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά, έχει συγγράψει επιστημονικά άρθρα, έχει επιμεληθεί εκδόσεις και είναι συνυπεύθυνη για τη διαχείριση των social media του ΕΙΜ. Είναι μέλος της ομάδας επιμελητών της έκθεσης *Το 21 αλλιώς: η Ελληνική Επανάσταση με διοράματα και φιγούρες PLAYLOBIL* και της επιστημονικής ομάδας του graphic novel *21: Η μάχη της πλατείας*. Τέλος, έχει παρακολουθήσει επιμορφωτικά σεμινάρια στον τομέα της επικοινωνίας και των social media, της μουσειακής αγωγής και της συγγραφής παραμυθιών.

Η **Παναγιώτα Παναρίτη** έχει τελειώσει το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και είναι διδάκτορας του ίδιου τμήματος με μεταπτυχιακές σπουδές στην Κλασική Αρχαιολογία. Από το 2000 εργάζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (ΕΙΜ), αρχικά ως έκτακτη και από το 2005 ως μόνιμη επιστημονική συνεργάτης, επιμελήτρια των συλλογών κεραμικών, σφραγίδων και νομισμάτων του Μουσείου και ως συνεργάτης στη βιβλιοθήκη και στη συλλογή χαρακτικών. Έχει λάβει μέρος στη διοργάνωση εκθέσεων στο ΕΙΜ έχει δημοσιεύσει άρθρα στο επιστημονικό περιοδικό *Τεκμήρια Ιστορίας* του ΕΙΜ, έχει συμμετάσχει σε συλλογικές εκδόσεις, καταλόγους εκθέσεων και στη δημιουργία του graphic novel *21: Η μάχη της πλατείας*. Επίσης έχει συγγράψει ιστορικά βιβλία-βιβλία δραστηριοτήτων για παιδιά και έχει λάβει μέρος στη διοργάνωση παιδικών εκπαιδευτικών εργαστηρίων. Είναι υπεύθυνη της σειράς με μεταφρασμένα στα ελληνικά απομνημονεύματα φιλελλήνων και φιλελληνικά φυλλάδια, που εκδίδεται από την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος με αφορμή τα 200 χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Εκθεσιακά αφηγήματα για το 1821: ο Ελληνικός Αγώνας για την Ανεξαρτησία μέσα από την Τέχνη

Ίρις Κρητικού

Ο σχεδιασμός και επιμέλεια θεματικών εικαστικών εκθέσεων που εστιάζουν σε σημαντικές ιστορικές προσωπικότητες και γεγονότα, σίγουρα αποτελεί μια σταθερή πρόκληση αλλά και τρόπο εξόρυξης και οπτικοποίησης συχνά αθέατων λεπτομερειών, τρόπο γένεσης νέων αφηγημάτων. Έχοντας συχνά οραματιστεί και υλοποιήσει ήδη στο παρελθόν, στην Ελλάδα και το εξωτερικό (σε οργανικά συνδεδεμένους με την κάθε προσωπικότητα τόπους), θεματικά εικαστικά αφιερώματα σε ιστορικά και πνευματικά πρόσωπα όπως ο Διονύσιος Σολωμός (Πινακοθήκη Μοσχανδρέου, Μεσολόγγι & Ex Covento San Cosma e Damiano, Venezia), η Πηνελόπη Δέλτα (Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα), ο Ιωάννης Γεννάδιος (Γεννάδειος

Βιβλιοθήκη), ο Ιωάννης Καποδίστριας (Ιστορικό Μουσείο Αίγινας, Βουλευτικό Ναυπλίου & Εθνικό Ιστορικό Μουσείο), προσέγγισα εξ αρχής την επερχόμενη Επέτειο ως συναρπαστικό δυνητικό σημείο αναφοράς, συνομιλίας και συντεταγμένης εικαστικής αφήγησης για σημαντικούς αλλά και νεότερους εκπροσώπους της σύγχρονης Ελληνικής τέχνης.

Η Επέτειος των 200 ετών από την Έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, αποτέλεσε την κινητήρια αφορμή για μια φορτισμένη με πολλές αναμνήσεις, κερδισμένες γνώσεις και συγκινητικές πνευματικές συναντήσεις διαδρομή, με εξακολουθητικό επίκεντρο τη σταθερά συνεχιζόμενη συνομιλία της σύγχρονης ελληνικής τέχνης με την ελληνική ιστορία και την ουσιαστική ταυτότητα του Έθνους και των ιστορικών πρωταγωνιστών του ή των αφανών θεμελίων λίθων του. Η Επέτειος αυτή, υπό το πρίσμα και το συναισθηματικό άγχος των όσων κοσμογονικών αλλαγών και απωλειών βιώσαμε κατά την τελευταία διετία, δεν θα έπρεπε να αποτελεί τερματικό ορόσημο αλλά σταθερή προτροπή έρευνας και αυτογνωσίας για το Μέλλον.

Το εικαστικό αφιέρωμα στον Θεόφιλο «απ' τη μεριά των σοφών και των τρελών», Οι «Εύζωνες», η «Επέτειος» - μια ομαδική έκθεση για τα σπαράγματα της εθνικής και της αθηναϊκής μας ιστορικής μνήμης που εγκαινιάστηκε διαδικτυακά και έγκλειστα στις 25.3.21, η «Πρώτη Σημαία», ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν», η «Θέωση-αποθέωση» και ιδιαίτερα η έκθεση «Σε γνωρίζω από την όψι...Πρόσωπα του '21» που σε διοργάνωση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου παρουσιάστηκε το φθινόπωρο του 2021 στην Ιστορική Δημοτική Αγορά της Ύδρας, ενώ θα παρουσιαστεί προσεχώς και στην Αθήνα, αποτελούν διαφορετικές όψεις και εικονοστάσια μιας κοινής επιδίωξης.

Φέρνοντας στο προσκήνιο άγνωστα ιστορικά έργα και συγκεντρώνοντας σύγχρονα πορτραίτα δημοφιλών αλλά και αφανών ηρώων - ανδρών, γυναικών και παιδιών. Συνενώνοντας πλαστικές και εννοιολογικές προσεγγίσεις και θραύσματα χαρακτηριστικών, ενδυμάτων εποχής, ανθρώπων και ηρώων. Τρέποντας όλα τα παραπάνω σε αναβλύζουσες πηγές εικόνας και πληροφορίας. Προτείνοντας από κοινού μια νέα οδό προσέγγισης των φυσικών πρωταγωνιστών του '21, αλλά και των συμβόλων του Αγώνα, πέρα και πίσω από την τυποποιημένη εικόνα τους.

Η Ίρις Κρητικού γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης και πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές στο Institut für Byzantinistik του Πανεπιστημίου της Βιέννης με υποτροφία της Αυστριακής Πρεσβείας και στο Courtauld Institute του Πανεπιστημίου του Λονδίνου με υποτροφία του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Α. Ωνάσης». Επιπλέον, ολοκλήρωσε το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών του BOWIE State University, Maryland System (Master of Education (M.Ed.) και το μεταπτυχιακό πρόγραμμα ANIMA στην Αθήνα, με αντικείμενο σπουδών την εμπύχωση και τη μάθηση μέσω της τέχνης. Παράλληλα με τις μεταπτυχιακές σπουδές της στο Λονδίνο εργάστηκε στον τομέα της Μουσειακής εκπαίδευσης (Greek Afternoon & Hellenic College, London).

Από το 1994 εργάστηκε στην Ελλάδα, στους τομείς της τέχνης και της εκπαίδευσης (Διευθύντρια επιμόρφωσης και πολιτιστικών δραστηριοτήτων ενηλίκων στο Campus Praxis του Εκπαιδευτικού Οργανισμού Ζηρίδη και στη συνέχεια Συνδιευθύντρια του Πολιτιστικού Τομέα του Ομίλου Ιωάννη Φιλίππου/IOFIL Art & Events). Από το 2004 εργάζεται ως ανεξάρτητη επιμελήτρια, προωθώντας το έργο σύγχρονων Ελλήνων εικαστικών και πραγματοποιώντας σημαντικές θεματικές εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό σε συνεργασία με Μουσεία, Εφορίες Αρχαιοτήτων, Πινακοθήκες, Ιδρύματα, Ιδιωτικές Συλλογές και άλλους φορείς πολιτισμού καθώς και με Τράπεζες, Εταιρείες και άλλους φορείς που επιλέγουν να συνδέσουν την ταυτότητα και το αντικείμενό τους με την τέχνη και τον Πολιτισμό. Τα κύρια επιμελητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν στη σύγχρονη ζωγραφική και γλυπτική, τη φωτογραφία, αλλά επίσης το κόσμημα, την κεραμική και το ύφασμα. Παράλληλα διδάσκει ιστορία της τέχνης και ασχολείται με τη συγγραφή εκπαιδευτικών βιβλίων σε θέματα τέχνης, ενώ αρθρογραφεί σε εφημερίδες, περιοδικά τέχνης και πολιτισμού. Τον Ιούνιο του 2020 κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Έλιξ το βιβλίο της «Hortus Conclusus: 36 ιστορίες μιας ξανακερδισμένης Άνοιξης». Είναι Γενική Γραμματέας του Μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης, υποστηρίζοντάς το εθελοντικά από το 1992. Είναι ενεργό μέλος του Σωματείου Διάζωμα. Μιλά αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά και ιταλικά.

Το '21 στην ανώνυμη και στην επώνυμη ποίηση

Παντελής Μπουκάλας

Στα χρόνια της Επανάστασης τα δημοτικά τραγούδια αλλάζουν αρκετά. Ο λαϊκός τραγουδιστής συνεχίζει να δοξάζει τα άθλα παλικαριών ή τον ηρωικό θάνατό τους (όπως του Διάκου ή του Καραϊσκάκη), τώρα πλέον όμως η θεματολογία του διευρύνεται. Έτσι, εξιστορεί και πολιορκίες πόλεων, από Έλληνες ή Τούρκους (του Αναπλιού λόγου χάρη, της Τρίπολης, και φυσικά του Μεσολογγίου), καθώς και συγκεκριμένες μάχες, όπως στα Δερβενάκια ή στο μοναστήρι του Διρού, στη Μάνη.

Διαφοροποίηση παρατηρείται και στο λεξιλόγιο των τραγουδιών. Χρησιμοποιείται πια η λέξη *πατρίδα*, που δεν τη συναντούμε στα κλέφτικα, ενώ όλο και πιο συχνά εμφανίζεται το εθνώνυμο *Έλληνας*. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι τόσο στα κλέφτικα όσο και στα τραγούδια της Επανάστασης, είναι εξαιρετικά σπάνιες οι αναφορές στην αρχαιοελληνική ιστορία ή μυθολογία. Αντίθετα, αναφορές αυτού του περιεχομένου είναι συχνές στα τραγούδια που συνέθεσε ο ημιεγγράμματος Τσοπανάκος, από τη Δημητσάνα, που συνόδευε στα βουνά τους πολεμιστές και τραγουδούσε την ανδρεία τους.

Για την ανάδειξη του Αγώνα από την επώνυμη ποίηση διαθέτουμε ήδη τρεις πολυσέλιδες ανθολογίες. Στη σκιά του απαράμιλλου Σολωμού, η προσωπική ποίηση δύο αιώνων καλύπτει όλη την γκάμα, από τον δοξαστικό τόνο, στην καθαρεύουσα ή τη δημοτική, έως το κριτικό πνεύμα αλλά και τη ματιά της απογοήτευσης που προκαλεί διάψευση των υψηλών προσδοκιών.

Ο Παντελής Μπουκάλας είναι συγγραφέας, δημοσιογράφος, μεταφραστής και επιμελητής-διορθωτής. Γεννήθηκε στο Λεσίνο του Μεσολογγίου το 1957. Έχει εκδώσει τα βιβλία ποίησης *Αλγόρυθμος*, *Η εκδρομή της ευδοκίας*, *Ο μέσα πάνθηρας*, *Σήματα λυγρά*, *Ο μάντης*, *Οπότεν πλάτανος*, *Ρήματα* (Κρατικό Βραβείο Ποίησης 2010) και *Μηλιά μου αμίλητη*, καθώς και το θεατρικό *Το μάγουλο της Παναγίας: Αυτοβιογραφική εικασία του Γεωργίου Καραϊσκάκη*. Επίσης έναν τόμο βιβλιοκριτικών με τον τίτλο *Ενδεχομένως - Στάσεις στην ελληνική και ξένη τέχνη του λόγου*, δύο τόμους υπό τον τίτλο *Υποθέσεις*, με επιφυλλίδες του στην Καθημερινή της Κυριακής, και τους τέσσερις πρώτους τόμους της σειράς *Πιάνω γραφή να γράψω... Δοκίμια για το δημοτικό τραγούδι*: 1) Όταν το ρήμα γίνεται όνομα: Η αγαπώ και το σφρίγγος της ποιητικής γλώσσας των δημοτικών (Κρατικό Βραβείο Δοκίμιου 2017). 2) Το αίμα της αγάπης: Ο πόθος και ο φόνος στη δημοτική ποίηση. 3) Κόκκιν' αχείλι εφίλησα: Το ταξίδι του φιλιού και ο έρωτας σαν υπερβολή. 4) Ο Έρωσ και το Έθνος: Οι φυλές, οι θρησκείες και η δημοτική ποίηση της αγάπης. Α': Έλληνες, Βλάχοι, Μαύροι, Αρβανίτες, Τούρκοι. Έχει μεταφράσει τον Επιτάφιο Αδώνιδος του Βίωνος του Σμυρναίου, τα ποιήματα του τόμου *Επιτάφιος λόγος - Αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα και τα Συμποτικά επιγράμματα της Παλατινής Ανθολογίας*. Επίσης τους *Αχαρνείς* (Εθνικό Θέατρο, 2005), τον *Αγαμέμνονα* (ΔΗΠΕΘΕ Αθηνών, 2005), τις *Τρωάδες* (Θέατρο του Νέου Κόσμου, 2010), τον *Κύκλωπα* (Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, 2017), τις *Θεσμοφοριάζουσες* (Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, 2018), την *Ιφιγένεια την εν Αυλίδι*, ΚΘΒΕ, 2019, και την *Ελένη* του Ευριπίδη (ΚΘΒΕ, 2021).

Ποιητές ενώπιον του Κάλβου στη στροφή προς τον 21 αι. και έως την επέτειο των 200 ετών από την Επανάσταση

Αγγέλα Γιώτη

Επισκοπώντας τη δημιουργική πρόσληψη του Κάλβου μέσα από σημαντικούς ποιητικούς σταθμούς στα χρόνια 1988-2018 η ανακοίνωση επιχειρεί να ιχνηλατήσει τις αντιδράσεις των ποιητών απέναντι στον κατεξοχήν ποιητή της ελληνικής Επανάστασης και κατ' επέκταση να ανασυγκροτήσει όψεις του σύγχρονου πολιτικού λυρισμού. Οι ποιητές έχοντας άλλοτε δραστηριοποιηθεί έντονα στην παραγωγή στερεοτυπικών «αναγνώσεων» της ποιητικής της επανάστασης, αρχίζουν πλέον να γίνονται οι πιο ευαίσθητοι δείκτες στην υπέρβαση τέτοιων «αναγνώσεων». Με αφετηριακό έτος διερεύνησης το 1988, αρκετά μετά και το χρονολογικό όριο της Μεταπολίτευσης, επιχειρώ να εστιάσω σε μια εποχή στην οποία έχουν αρχίσει να εκλείπουν οι πολεμικές και αντιστασιακές αφορμές που έκαναν συχνά προηγουμένως τον

Κάλβο ένα προσφιλές, «ηρωικό» καταφύγιο των ποιητών. Με καταληκτικό όριο το 2018 φιλοδοξώ να φωτίσω τους λόγους για τους οποίους οι ποιητές επανέρχονται «ακαταπαύστως» στον Κάλβο, μελετώντας μια κατάθεση έντεκα ποιημάτων από ισάριθμους, νέους ποιητές οι οποίοι συνομιλούν ποιητικά με τον Κάλβο εκείνη τη χρονιά και στον ορίζοντα του εορταστικού έτους 2021.

Η Αγγέλα Γιώτη είναι Επίκουρη Καθηγήτρια Νέας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Έχει διδάξει στα Πανεπιστήμια Freie Universität (Βερολίνο) και Ludwig-Maximilians (Μόναχο), στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Έχει, μεταξύ άλλων, δημοσιεύσει τις μελέτες *Περί βάθους ή στους αντίποδες του ύψους*, επίμετρο στο Αλεξάντερ Πόουπ, *Περί βάθους* (Αντίποδες, 2015), *Ο Κάλβος στα ίχνη του «Λογγίνου»*: ένας άνθρωπος των γραμμάτων στην Ευρώπη του 19ου αι. (Αντίποδες, 2019) και *Μεταπολεμικές δοκιμές πολιτικού λυρισμού. Συνομιλίες με τον Κάλβο. Παλαμάς-Καρυωτάκης, Σικελιανός-Σεφέρης, Ρίτσος-Λεοντάρης* (Αλεξάνδρεια, 2021).

"Τι έκανε ο Bob Ross στην Κατοχή;" Υπονομεύοντας την "ιστορική ακρίβεια" με εσκεμμένους αναχρονισμούς και εκούσιες λαθροχειρίες στα κόμικς για την Ιστορία
Γιάννης Κουκουλάς

Όταν ο/η δημιουργός κόμικς πλάθει μια αφήγηση για να περιγράψει ένα ιστορικό γεγονός θέλει άραγε να μιλήσει για το γεγονός καθαυτό; Αν ήταν έτσι θα μπορούσε απλώς να μας προτείνει μια πλούσια βιβλιογραφία. Κάτι άλλο έχει στο μυαλό του/της. Και προσπαθεί να το επιτύχει "εκμεταλλευόμενος/η" το γεγονός. Χρησιμοποιώντας αναχρονισμούς, πρωθύστερα σχήματα, προσαρμογές, διασκευές, διασημειωτικές μεταφράσεις, διακειμενικές συμπαραθέσεις και διεικονικές συμπαραδηλώσεις συνθέτει λεκτικά, αφηγηματικά και εικαστικά κολάζ που αντλούν αξία από τα "γεγονότα" του παρελθόντος για να παράξουν πολιτική υπεραξία στο σήμερα και να (συν)διαμορφώσουν τα μελλούμενα. Ο μεταμοντέρνος εκλεκτικισμός των σύγχρονων παστίς στα ιστορικά κόμικς προϋποθέτει ξεκάθαρες προθέσεις και μεταφέρει ιδεολογίες και πολιτικές θέσεις. Υποχρέωση κάθε αναγνώστη/αναγνώστριας είναι να προβεί σε "δίκη προθέσεων" του/της δημιουργού, να ανακαλύψει τις εσκεμμένες λαθροχειρίες του/της και να ερμηνεύσει τις γλωσσικές, αφηγηματικές και εικαστικές επιλογές και τεχνικές του/της ως προς τον αδήλωτο αλλά υπαρκτό πολιτικό σκοπό που υπηρετούν.

Ο Γιάννης Κουκουλάς είναι ιστορικός τέχνης και μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών όπου διδάσκει σειρά μαθημάτων σχετικών με τα κόμικς (*Ιστορικές και Θεωρητικές Προσεγγίσεις των Κόμικς, Δεικνικότητα στην εικονογραφημένη Αφήγηση, Τα Σύγχρονα Εναλλακτικά Κόμικς - Βιογραφία, Αυτοβιογραφία, Ιστορία, Ντοκουμέντο, Δημοσιογραφία κ.ά.*). Συνεπιμελείται και συγγράφει το ένθετο για τα κόμικς *Καρέ Καρέ* στην Εφημερίδα των Συντακτών ενώ κατά το παρελθόν έχει συνεργαστεί με πολλές εφημερίδες (Ελευθεροτυπία, Ποντίκι κ.ά.), περιοδικά (Εννέα, Έψιλον, Μετρό, Γαλέρα, Βαβέλ κ.ά.) και εκδοτικούς οίκους (ΚΨΜ, Ερευνητές, Jemma Press κ.ά.). Άρθρα του έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικούς και διεθνείς συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων, έχει επιμεληθεί ατομικές (Dave McKean, Brent Anderson, Miguel Brieva, Γιάννης Καλαϊτζής κ.ά.) και ομαδικές (*Ένα Γλυκό Ήμέρωμα, Il Giorno dela Crisi, Πανόραμα Ελληνικής γελοιογραφίας και Κόμικς στο Βελιγράδι, Κόμικς στο Ισόγειο κ.ά.*) εκθέσεις και έχει επιμεληθεί ή/και προλογίσει πολλές εκδόσεις στα ελληνικά (Blankets, Maus, Palestine, Eternauta κ.ά.). Είναι συγγραφέας των βιβλίων *Γυναίκες στα Κόμικς - Ηρωίδες για Κάθε Χρήση* (εκδ. Futura, 2005), *Ένατη Τέχνη - Από το Παρελθόν στο Μέλλον* (εκδ. ΚΨΜ, 2006), *Μια Εικόνα, Λίγες Λέξεις - Σχόλια πάνω σε ξεχωριστά στιγμιότυπα των κόμικς* (εκδ. Χαραμάδα, 2022) και σύντομα ολοκληρώνει το βιβλίο *Η Αναπλαισίωση του Έργου Τέχνης - Μεταμυθοπλαστικές Εικόνες από το Μοντέρνο στο Μεταμοντέρνο* (εκδ. Κάλλιπος).

Τα κόμικς γράφουν ιστορία;

Θανάσης Καραμπάλιος

Ο τίτλος της εισήγησης σαφώς και είναι προβοκατόρικος. Και η απάντηση στην ερώτηση του τίτλου δεν είναι απλή. Πως θα μπορούσε άλλωστε αφού η ιστορία είναι η μελέτη πολλών γεγονότων, πολεμικών, κοινωνικών, οικονομικών, γεωπολιτικών κτλ. Τα κόμικς μοιάζουν πολύ με τον κινηματογράφο ως προς τις αρχές τους και αυτό που η ιστορία μας έδειξε είναι ότι και τα δύο μπορούν να χρησιμοποιηθούν για προπαγάνδα ή για να δώσουν συγκεκριμένη οπτική της ιστορίας- ας θυμηθούμε τις ταινίες του Τζέιμς Πάρις ή της Λένι Ρίφενσταλ.

Η διαφορά έγκειται στο ότι το διάβασμα είναι μια ενεργητική διαδικασία. Όταν διαβάζεις ανοίγεις τη σελίδα, μυρίζεις το χαρτί, κοντοστέκεσαι να θαυμάσεις ένα καρέ, αλληλεπιδράς με το έργο του καλλιτέχνη και σε τελική ανάλυση με την ιστορία την ίδια. Η παράθεση των πηγών σε ένα κόμικς που καταπιάνεται με την ιστορία και η παραπομπή για εμβάθυνση σε αυτές, όντως μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα για την ενασχόληση με τη μελέτη της ιστορίας.

Ο τρόπος που το 1800 καταπιάνεται με την προεπαναστατική εποχή θέτει το ίδιο ερώτημα που βάζει και ο Μπρεχτ στο ποίημά του “Ερωτήσεις ενός εργάτη που διαβάζει”. Όλοι ξέρουμε ή έστω έχουμε διδαχθεί τα γεγονότα της ιστορίας, τις μεγάλες μάχες, τις νίκες αλλά και τις θυσίες. Πως ένιωθε ο απλός χωρικός για αυτά; Πως είδε ο απλός πολεμιστής τις αποφάσεις και τις πράξεις των Ηρώων; Σκοτώθηκε ηρωικά ο Παπαφλέσσας στο Μανιάκι. Μόνος του; Ποιο ήταν το πνεύμα της εποχής που έκανε ένα ολόκληρο λαό να αποφασίσει «ελευθερία ή θάνατος»;

Ο Θανάσης Καραμπάλιος είναι δημιουργός κόμικς και σκισσογράφος. Από το 2018 συνεργάζεται με την JEMMA PRESS με την οποία κυκλοφορεί τη σειρά κόμικς 1800, μία οικογενειακή saga που διαδραματίζεται στα προεπαναστατικά χρόνια. Για τη σειρά αυτή βραβεύτηκε το 2019 από την ακαδημία κόμικς ως ο καλύτερος πρωτοεμφανιζόμενος καλλιτέχνης. Συμμετείχε στην ομαδική έκθεση-έκδοση ΒΑΛΤΟΥΣ Χ-Ο ΜΑΥΡΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. Το 2020 συνεργάστηκε με τις εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ για την σχεδιασμό και την υλοποίηση του STRATEGO 1821 μια συλλεκτική έκδοση του παιχνιδιού για τα 200 χρόνια από την ελληνική επανάσταση. Το 2021 ξεκίνησε συνεργασία με τις εκδόσεις Μικρός Ήρωας για τη μεταφορά σε κόμικς του μυθιστορήματος του Ιουλίου Βερν *Το Αιγαίο στις φλόγες* σε σενάριο του Γιώργου Βλάχου. Έχει συνεργαστεί με το ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης για την έκθεση ORESTEIA REVERSED. Μικρές ιστορίες του έχουν δημοσιευτεί σε διάφορα έντυπα. Το 2008 φοίτησε στη σχολή κόμικς COMINK στη Θεσσαλονίκη. Είναι προπτυχιακός φοιτητής του τμήματος Ιστορίας και Κοινωνικής ανθρωπολογίας του πανεπιστημίου Αιγαίου. Ζει και εργάζεται στη Λάρισα.

Η Ιστορία και η «Ιστορία» μέσα από τα Ελληνικά Κόμικς: Η πολιτισμική αντανάκλαση του ελληνικού παρελθόντος στα κόμικς

Πάνος Κρητικός

Πόση Ιστορία μπορεί να χωρέσει μέσα στις σελίδες των κόμικς; Ή, ακριβέστερα, με ποιον τρόπο μπορούν να ιχνηλατηθούν και να αναπαρασταθούν μνήμες και γεγονότα σε μία εικονογραφημένη αφήγηση η οποία αποτελεί από μόνη της το χρονικό και καλλιτεχνικό αποτύπωμα ενός πολιτισμικού προϊόντος που από τη φύση του, «παγιδεύει» στον χρόνο χαρακτήρες, αντιλήψεις και γεγονότα;

Τα περιοδικά κόμικς, ως καλλιτεχνικό αποτύπωμα της εποχής στην οποία δημιουργούνται, διακινούνται και διαβάζονται, ως ένα κομμάτι της λαϊκής κουλτούρας και του συλλογικού γίνεσθαι, των οραμάτων, των φοβιών και των ελπίδων της κοινωνίας που τα παράγει, διαθέτουν τη δική τους «ιστορικότητα». Αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτισμικής παραγωγής της εποχής τους, μία άμεση και αυθεντική -χωρίς την διαμεσολάβηση της

χρονικής απόστασης που απαιτεί η αμερόληπτη και αντικειμενική καταγραφή της Ιστορίας-αντανάκλαση της κυρίαρχης πολιτισμικής ταυτότητας.

Μέσα από την κριτική ανάγνωση μιας σειράς εμβληματικών έργων της εγχώριας κόμικς παραγωγής αλλά και από την εξερεύνηση των θεματικών της προσεγγίσεων, ο αναγνώστης ανακαλύπτει ότι τα κόμικς χωρούν όση Ιστορία τους επιτρέπεται από τις συνθήκες υπό τις οποίες παράγονται. Κάποιες φορές παραμορφωτικοί καθρέφτες ιστορικών περιόδων, άλλοτε αποτυπώσεις ιστορικών ονειρώξεων αλλά πάντοτε ισχυρές πολιτισμικές αντανάκλασεις του συλλογικού ασυνείδητου, με έντονη σημειολογική φόρτιση, τα ελληνικά κόμικς καταγράφουν τα πάθη, τις ανησυχίες, τους φόβους και τις ελπίδες των δημιουργών και των αναγνωστών τους. Με ή χωρίς ιστορική ακρίβεια. Σε φτηνό χαρτί ή σε πολυτελές δέσιμο. Πάντοτε όμως, με αφοπλιστική ειλικρίνεια.

Ο Πάνος Κρητικός είναι απόφοιτος του τμήματος Αγγλικής Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μεταδιδάκτορας ερευνητής του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και εκπαιδευτικός στη Μέση Εκπαίδευση. Έχει συγγράψει τις μελέτες *Ιχνηλατώντας το Φανταστικό: Τα Ελληνικά Κόμικς του Φανταστικού 1978-2005* (με την Εύη Σαμπανίκου/ εκδ. futura, 2005) και *Κόμικς Κόσμοι Του Φανταστικού: Οπτικοποίηση και Ιδεολογικές Αναπαραστάσεις στα Φάνταζι Κόμικς* (υπό έκδοση). Κείμενα του για τα κόμικς έχουν δημοσιευθεί σε διάφορες συλλογές δοκιμίων, στα περιοδικά Βαβέλ, Μον. και Γκραν Γκινιόλ καθώς και στα comicdom.gr και greekcomics.gr. Είναι εκδότης της μη κερδοσκοπικής εταιρίας Ένατη Διάσταση που ειδικεύεται στις εκδόσεις κόμικς Ελλήνων δημιουργών και ένας εκ των διοργανωτών της Έκθεσης Κόμικς και Επιτραπέζιων Παιχνιδιών Comic n' Play, η οποία διοργανώνεται, σε ετήσια βάση, από το 2001, στη Θεσσαλονίκη.

Ιστορικά θέματα που αναφύονται μέσα από τα κόμικς

Τάσος Αποστολίδης

Τα κόμικς έχουν τη δυνατότητα να αφηγηθούν θέματα που προέρχονται από τον πραγματικό ή τον φανταστικό κόσμο, ακριβώς γιατί μπορούν να συνδυάσουν την αλήθεια με τον μύθο ή τον ρεαλισμό με την υπερβολή.

Η Ιστορία τροφοδοτεί, παγκοσμίως, με θέματά της όλες τις Καλές Τέχνες και βέβαια και την 9η. Στην Ελλάδα, από τη δεκαετία του '50 εκδίδονται συνεχώς «Ιστορικά κόμικς», έως τις μέρες μας που κυκλοφορούν τα «Ιστορικά μυθιστορηματικά εικονογραφήματα».

Θα αναφερθώ μόνο σε έργα συνεργατών και δικά μου.

Στη **ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ** (εκδόσεις Ίκαρος) των Αλέκου Παπαδάτου, Αβραάμ Κάουα και Annie Di Donna, μέσα από τη διήγηση ενός Αθηναίου της εποχής εκείνης, βλέπουμε τα γεγονότα που οδήγησαν στην κατάργηση της τυραννίας και στην εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας από τον Καλλισθένη.

Οι **ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ** (εκδόσεις Grafo AE) με εικόνες Νάσου Βακάλη και δικό μου σενάριο, περιγράφουν -μέσα από την τρυφερή ιστορία της Λυδίας και του Καλλία- την 87^η Ολυμπιάδα που έγινε το 432 π. Χ, ένα χρόνο πριν την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου. Στο έργο φαίνεται ιδιαίτερα η συμβολή της εικόνας στην αφήγηση, αφού αναπαριστάνεται όλο το τοπίο της Ιερής Άλτης της Ολυμπίας με τα κτίρια και τους αθλητικούς χώρους.

ΚΩΜΩΔΙΕΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ (εκδόσεις Μεταίχμιο) τις διασκευάσαμε σε κόμικς με τον Γιώργο Ακοκαλίδη. Ο μεγάλος κωμωδιογράφος ήταν ο «επιθεωρησιογράφος» της εποχής του, εποχή του Πελοποννησιακού πολέμου. Σε κάθε κωμωδία του έθιγε θέματα που είχαν σχέση την έκβαση του πολέμου και τις επιπτώσεις στους πολίτες.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (εκδόσεις Ίκαρος), εικόνες Αλέκου Παπαδάτου, σενάριο δικό μου. Τη ζωή και το έργο του μεγάλου Μακεδόνα φιλοσόφου, μας διηγείται ο Θεόφραστος, συνεργάτης του Αριστοτέλη. Η άνθιση της φιλοσοφίας (αλλά και γενικά των γραμμάτων και των Τεχνών) στην Αθήνα, από τα μέσα του 5ου ως τα μέσα του 4ου π. Χ αιώνα, είναι στενά συνδεδεμένη με τις ιστορικές εξελίξεις, αλλά και τις κοινωνικοπολιτικές απαιτήσεις της Δημοκρατίας.

Ο **Τάσος Αποστολίδης** γεννήθηκε το 1947 στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Μαθηματικά και υπηρέτησε, για 42 χρόνια, στη Δευτεροβάθμια Ιδιωτική Εκπαίδευση, από τα οποία τα 36 στην Αμερικανική Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης, ως καθηγητής, διευθυντής και αντιπρόεδρος ακαδημαϊκών θεμάτων. Το ίσης περίπου διάρκειας συγγραφικό του έργο αρχίζει με χρονογραφήματα και ευθυμογραφήματα που δημοσιεύονταν στις δεκαετίες του '80 και '90 σε εφημερίδες και περιοδικά της Θεσσαλονίκης και Αθήνας και συνεχίζεται, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, με σενάρια για κόμικς. Διασκευάζει σε κόμικς κλασικά έργα της αρχαιότητας (ΚΩΜΩΔΙΕΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗ, ΟΔΥΣΣΕΙΑ, ΑΝΤΙΓΟΝΗ, ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ, ΜΥΘΟΙ ΑΙΣΩΠΟΥ, ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ κ.α) συνεργαζόμενος με κορυφαίους Έλληνες σχεδιαστές. Την άνοιξη του 2022 θα κυκλοφορήσει από τους DARGAUD (εκδότες του Αστερίξ κ.α) στα γαλλικά και από τον ΙΚΑΡΟ στα ελληνικά, ένα graphic novel που αναφέρεται στη ζωή και το έργο του ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, με εικόνες του Αλέκου Παπαδάτου (Logicomix).

Από τα 33 βιβλία του, επτά έχουν μεταφραστεί στα Αγγλικά, τέσσερα στα Γαλλικά, δύο στα Γερμανικά, δύο στα Τουρκικά και ένα στα Κινέζικα. Με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού, τα βιβλία διατίθενται από τα πωλητήρια των Αρχαιολογικών Μουσείων της χώρας, καθώς και από το Μουσείο της Ακρόπολης. Οι διασκευές σε κόμικς των 11 κωμωδιών του Αριστοφάνη, έχουν ξεπεράσει σε πωλήσεις, στην Ελλάδα, το 1.000.000 αντίτυπα, βραβεύτηκαν από το Διεθνές Ινστιτούτο Θεάτρου και παρουσιάστηκαν στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού προγράμματος *Πολιτισμός 2007-2013* με την παραγωγή *DHE DUTY OF COMEDY*. Ακόμη η *Λυσιστράτη* ήταν ένα, από τα 100.000 βιβλία, από όλο τον κόσμο, που δόμησαν τον "Παρθενώνα των βιβλίων", το εμβληματικό αυτό έργο της Marta Minujin, στο Κάσελ της Γερμανίας.

Έγραψε και σκηνοθέτησε θεατρικά έργα και stand-up comedy. Είναι μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Σκηνοθετών, της European Federation F.E.R.A., καθώς και της International Federation M.E.I. Διετέλεσε διοργανωτής, επιμελητής ή σύμβουλος εκθέσεων, φεστιβάλ και εκδηλώσεων σχετικών με σκίτσο, γελοιογραφία και κόμικς. Διδάσκει Τεχνική Γραφής Σεναρίου σε Εργαστήρια Καλών Τεχνών.

«Επιθυμία Ελευθερίας» Η σύνθεση και η διαδρομή του οπτικοακουστικού αφηγήματος για την Ελληνική Επανάσταση από το μουσείο στο δημόσιο χώρο με τη χρήση νέων τεχνολογικών εφαρμογών

Μαριάνθη Λιάπη

Η «Επιθυμία Ελευθερίας» αποτελεί ένα συμβολικό, πολυ-επιπέδο οπτικοακουστικό αφήγημα το οποίο επιστρατεύει διαφορετικά πεδία τεχνολογικών εφαρμογών για να παρουσιάσει την Επανάσταση του 1821 χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη έργα τέχνης. Το καλλιτεχνικό αυτό ντοκιμαντέρ υλοποιήθηκε από το Εργαστήριο TUC TIE Lab του Πολυτεχνείου Κρήτης για την Επιτροπή «Ελλάδα 2021» με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση και προβλήθηκε στις 12 και 13 Ιουνίου 2021 σε 18 πόλεις της Ελλάδας, ταυτόχρονα, με την τεχνική της χαρτογραφημένης προβολής (projection mapping).

Μέσα από εννέα επεισόδια, η "Επιθυμία Ελευθερίας" αφηγείται τα ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην έκρηξη του Αγώνα απεικονίζοντας καθοριστικές στιγμές, όπως η Μάχη στα Δερβενάκια, καθώς και στοιχεία από τις πρώτες Εθνοσυνελεύσεις και το Πρωτόκολλο της Ανεξαρτησίας. Για τη δημιουργία του έργου χρησιμοποιήθηκαν περισσότερα από 300 έργα τέχνης από 33 Μουσεία, ιδιωτικές και άλλες συλλογές, από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Το χρονολόγιο πάνω στο οποίο στήθηκε το αφήγημα καθόρισε και την τελική επιλογή των έργων τέχνης, κυρίως από τη ζωγραφική. Στη συνέχεια τα καλλιτεχνικά επεισόδια του έργου συντέθηκαν μέσα από μια πρωτότυπη μεθοδολογική προσέγγιση visual layering, η οποία «δίνει ζωή» σε δισδιάστατες εικόνες, προσθέτοντας βάθος, κίνηση και ήχο με την τεχνική του animation. Το εικαστικό αφήγημα επενδύθηκε με πρωτότυπη μουσική, ειδικά προσαρμοσμένη σε κάθε σκηνή.

Η τεράστια έκταση εφαρμογής του έργου επιχειρήθηκε για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο, με ταυτόχρονη προβολή στις όψεις 18 δημόσιων κτηρίων. Η προβολή προσαρμόστηκε σε κάθε ένα από τα 18 κτίρια με την εφαρμογή τεχνικών φωτογραμμετρίας και τρισδιάστατης χαρτογράφησης, λαμβάνοντας υπόψη παραμέτρους όπως αρχιτεκτονική σύνθεση, υλικότητα κ.ά. Όλες οι συνθήκες της βραδινής προβολής ενός ιστορικά και καλλιτεχνικά φορτισμένου

έργου στην όψη ενός εμβληματικού κτιρίου, όπως είναι για παράδειγμα η Βουλή των Ελλήνων, οδήγησαν συνδυαστικά σε μια νέα βιωματική εμπειρία στο δημόσιο χώρο. Την ίδια στιγμή, η τεχνολογική επεξεργασία των έργων αυτών προσέθεσε μια νέα διαχρονική παράμετρο στη σχέση τους με το κοινό, εκτός μουσείου, η οποία αυξάνει το βαθμό επιρροής τους, χωρίς να αλλοιώνεται ο χαρακτήρας τους, καθώς συνεργάζονται σε μια ενιαία, μεγάλης κλίμακας, σύνθεση.

Επιπρόσθετα, η "Επιθυμία Ελευθερίας" μεταφέρθηκε σε μια ψηφιακή εφαρμογή επαυξημένης πραγματικότητας (AR) ώστε να παραμείνει μελλοντικά προσβάσιμη στους κατοίκους και τους επισκέπτες των 18 πόλεων.

Η **Μαριάνθη Λιάπη** είναι Υπεύθυνη Σχεδιασμού και Διαχείρισης Ερευνητικών Προγραμμάτων στο Εργαστήριο Μεταβαλλόμενων Ευφυών Περιβαλλόντων (TUC TIE Lab) της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης. Έχει αναπτύξει μια διεπιστημονική μεθοδολογία με την ονομασία «Εκπαιδóτοποι», υπό την καθοδήγηση της Edith Ackermann, η οποία συνδυάζει καλές πρακτικές από το συμμετοχικό σχεδιασμό, το design thinking και τη σύγχρονη κουλτούρα των maker spaces. Στόχος της είναι η αναβάθμιση χώρων μάθησης και ο εμπλουτισμός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, επενδύοντας ταυτόχρονα στην ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και τη δημιουργική ενεργοποίηση των μαθητών. Σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, η ερευνητική της δράση στο TUC TIE Lab επικεντρώνεται στη βιωματική εργονομία του χώρου καθώς και στην ενίσχυση του υλικού περιβάλλοντος με σύγχρονες τεχνολογικές εφαρμογές. Τα ερευνητικά της project διερευνούν χώρους μάθησης και παιχνιδιού, maker spaces, μεταβαλλόμενα ευφυή περιβάλλοντα, ακραία περιβάλλοντα, δράσεις πολιτισμού με projection mapping, καθώς και τεχνικές οπτικής οργάνωσης και σχεδιασμού της πληροφορίας. Το 2008 διακρίθηκε με το βραβείο Europe 40 under 40 Architecture Award, το 2015 ήταν Silver Winner και το 2020 Bronze Winner στα International Design Awards και το διάστημα 2018-2020 τρία από τα έργα της ερευνητικής της ομάδας πήραν χρυσό βραβείο στα Ελληνικά Education Leader Awards. Αποφοίτησε από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΑΠΘ και στη συνέχεια από το Massachusetts Institute of Technology, με μεταπτυχιακό τίτλο MS in Design and Computation, όπου σπούδασε με υποτροφίες από τα Ιδρύματα Fulbright, Μιχελή και Γεροντελή, καθώς και από το MIT.

«Η επανάσταση και ο στενός χώρος του μουσείου»

Νάσια Χουρμουζιάδη

Η επανάσταση του 1821 αν και «εκτέθηκε» ποικιλότροπα τον προηγούμενο χρόνο, έχει πολύ μικρή παρουσία στις μόνιμες μουσειακές εκθέσεις. Και όπου αυτό συμβαίνει, η έκθεση κινείται, συνήθως, στους πάγιους και παρωχημένους δρόμους της παρουσίας κειμηλίων και «πολυφορεμένων» έργων ζωγραφικής. Το αρχικό ερώτημα το οποίο θίγει η ανακοίνωση αυτή είναι αν η επέτειος των 200 χρόνων, πυροδότησε εναλλακτικές εκθεσιακές παρουσιάσεις και, αν ναι, σε τι ακριβώς συνίσταται ο επιθετικός προσδιορισμός «εναλλακτικές». Με αφορμή αυτές τις παρατηρήσεις, το δεύτερο ζήτημα που έχει ενδιαφέρον να συζητηθεί είναι το κατά πόσον η εκθεσιακή διαχείριση της «Επανάστασης του 1821» στέκεται ουσιαστικά στη λέξη «επανάσταση» και προσεγγίζει μια πλειάδα γεγονότων που απλώνονται, τουλάχιστον, σε δύο δεκαετίες, ως μία εξέγερση ή αν υποβιβάζει τη σύγκρουση σε ένα απλουστευτικό παραμύθι με έλληνες/ήρωες, τούρκους/δράκους και, φυσικά, ένα καλό τέλος. Και, τελικά, το γενικό ερώτημα που έχει σημασία να μας απασχολήσει είναι το αν είναι δυνατόν να εκτεθεί και με ποιους όρους η κοινωνική σύγκρουση, ώστε η έκθεσή της να έχει νόημα για τους σύγχρονους ανθρώπους.

Η **Νάσια Χουρμουζιάδη** σπούδασε σε τρία διαφορετικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα (Χημεία, Αρχιτεκτονική, Αρχαιολογία), προσπαθώντας να συνδυάσει τη «θετικιστική» μεθοδολογία, το δημιουργικό σχεδιασμό και τη θεωρητική αναζήτηση στο πεδίο της διαχείρισης και κοινωνικής αξιοποίησης των πολιτισμικών πόρων, και, κυρίως, την μουσειακή διαχείριση του παρελθόντος. Οι προβληματισμοί και οι προτάσεις της δοκιμάστηκαν στην πράξη σε μια σειρά μελετών που αφορούν συγκρότηση πλαισίων διαχείρισης πολιτισμικών πόρων, επεμβάσεις σε αρχαιολογικούς χώρους - όπως το Οικομυσείο του Δισπηλιού - μουσειακές εκθέσεις- όπως το Μουσείο Κινηματογράφου

Θεσσαλονίκης- και εκθεσιακά πειράματα εκτός των θεσμικών μουσειακών τειχών. Οι θεωρητικοί και μεθοδολογικοί της προβληματισμοί, εμπλουτισμένοι με τα αποτελέσματα της εκθεσιακής πράξης, παρουσιάζονται σε βιβλία, άρθρα και παρουσιάσεις σε συνέδρια. Είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Διευθύντρια του Εργαστηρίου Μουσειολογίας στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Κύρια ερευνητικά ενδιαφέροντα: θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα του μουσειακού φαινομένου, θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα του εκθεσιακού σχεδιασμού, διαχείριση πολιτισμικών πόρων, δημόσια αρχαιολογία, καθώς και η εισβολή της ψηφιακής πραγματικότητας στα παραπάνω.

Φωτίζοντας τα Σκοτάδια

Αναστασία Κουμίδου

Από ένα τυχαίο γεγονός, το 2013 ξεκίνησε η μελέτη και η διαδικασία της θεατρικής μεταφοράς της ελληνικής ιστορίας του 19ου αιώνα με επίκεντρο την Ελληνική Επανάσταση. Το ενδιαφέρον μου για την ζωή του Ιωάννη Καποδίστρια και πιο συγκεκριμένα τις τελευταίες μέρες της ζωής του είχε τονωθεί ιδιαίτερα και από την η έλλειψη, εκείνη την εποχή, θεατρικών έργων που αποτυπώνουν την μυθιστορηματική αυτή προσωπικότητα και τα γεγονότα, με εξαίρεση την τραγωδία του Καζαντζάκη. Οραματίστηκα ένα κοσμοπολίτικο πολιτικό θρίλερ με ρομαντικά στοιχεία και έτσι γεννήθηκε το *Capo D' Istria*.

Η θεατρικότητα της εποχής με οδήγησε στο επόμενο ανέβασμα, αυτό του πρώτου γυναικείου δημοσιευμένου θεατρικού έργου, τον *Νικήρατο* Υπό Ελληνίδος Τινός. Η πορεία που άρχισε το 2014 συνεχίζεται πάνω στην συνεχή έρευνα πάνω στο διάλογο Θεάτρου και Ελληνικής Επανάστασης.

Η τέχνη και ειδικά το θέατρο είναι ένας ΤΟΠΟΣ, ο καταλληλότερος ΤΟΠΟΣ για να αναζητήσουμε, να ξαναδούμε, να ξανασκεφτούμε και ίσως να ανακαλύψουμε πτυχές της ελληνικής ζωής του 19ου αιώνα που μας είναι άγνωστες. Γιατί το θέατρο φωτίζει και τα πιο πυκνά σκοτάδια.

Η **Αναστασία Κουμίδου** είναι απόφοιτη της Δραματικής Σχολής του ΚΘΒΕ. Απόφοιτη του Πολιτειακού Πανεπιστημίου The Ohio State University στο ανώτατο επίπεδο σπουδών Master of Fine Arts, με ειδικότητα στην Θεατρική Σκηνοθεσία και Υποκριτική. Σπουδές υποκριτικής στη Βασιλική Ακαδημία του Λονδίνου, με εξειδίκευση στον William Shakespeare. Έχει τιμηθεί με τις υποτροφίες Fulbright, του Εμπορικού Επιμελητηρίου και του AFS για θεατρικές σπουδές στις Η.Π.Α., Λονδίνο (Shakespeare και Ιαπωνικό Θέατρο) και στο Δουβλίνο (Θέατρο Δρόμου και Τσίρκο), αντίστοιχα.

Εργάζεται στο θέατρο ενεργά και αδιάλειπτα 35 χρόνια και έχει σκηνοθετήσει και παίξει σε πάνω από 50 παραστάσεις στην Ελλάδα και στην Αμερική. Στην Ελλάδα έχει συνεργαστεί μεταξύ άλλων με: Κ.Θ.Β.Ε, Ίδρυμα Μιχάλης Κακογιάννης, Θέατρο Τέχνης, ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ Πάτρας, Κοζάνης, Αγρινίου, Σερρών, Κέρκυρας και Κομοτηνής μεταξύ άλλων και έχει συμμετάσχει σε διεθνή φεστιβάλ. Στην Αμερική, εργάστηκε ως freelancer σκηνοθέτης σε αμερικάνικα θέατρα των πόλεων Columbus, OH, Pittsburgh, PA, Boulder, CO και New York, NY. Συνεργάστηκε με τα θέατρα: Wexner Centre for the Arts, The Reality Theatre, The Total Theatre, Bread and Circus Co., ViewChasm Prod., The Mylo Arts μεταξύ άλλων. Ως ηθοποιός ήταν μέλος του Arden Shakespeare Company. Έχει διδάξει σε δραματικές σχολές, πανεπιστημιακά τμήματα και σεμινάρια στην Ελλάδα, στην Ευρώπη και στην Αμερική. Το θεατρικό έργο της *Capo D' Istria* βραβεύτηκε με έπαινο Δραματουργίας Κάρολος Κουν 2014. Τον τίτλο της Καλύτερης Ηθοποιού της Πολιτείας του Ohio 1997 της απένειμαν οι κριτικοί θεάτρου της Πολιτείας του Ohio. Της έχει απονεμηθεί το Βραβείο Career Excellence Helen Papanikolas 1997. Είναι μέλος του ΣΕΗ και της Εταιρείας Ελλήνων Σκηνοθετών.

Ρωτώντας πας στην Πόλη, Ενεργοί αναγνώστες vs παθητικοί αποδέκτες: Οι ερωτήσεις κάνουν τη διαφορά

Μαρία Αγγελίδου, Ειρήνη Βοκοτοπούλου

Πώς προσεγγίζουμε με τα παιδιά τα γεγονότα της ελληνικής επανάστασης του 1821; Πώς εντάσσουμε στην εξιστόρηση ηρωικών κατορθωμάτων τα θεμελιώδη διλήμματα του επαναστατημένου γένους; Πώς μπορούμε να κεντρίσουμε την περιέργεια των παιδιών; Πώς

μπορούμε (συνδυάζοντας περιγραφές του ιστορικού πλαισίου και μικρές ιστορίες στηριγμένες στη μυθοπλασία και φωνές των ανθρώπων της εποχής) να τα παρακινήσουμε να σκεφτούν, να συνθέσουν και να αναπαραστήσουν με τη δική τους κρίση την δύσκολη και περίπλοκη αυτή ιστορική περίοδο;

Μικρές ερωτήσεις - σκέψεις στο περιθώριο του κειμένου δείχνουν την κατεύθυνση, παρακινώντας τον αναγνώστη να ξεκινήσει τη δική του αναγνωστική διαδρομή για να δώσει τις απαντήσεις του.

Η **Μαρία Αγγελίδου** γεννήθηκε το 1957 στην Αθήνα. Σπούδασε φιλολογία και λογοτεχνία στην Αθήνα και στη Ζυρίχη. Ασχολείται με τη λογοτεχνική μετάφραση και έχει μεταφράσει πάνω από 900 βιβλία, τα μισά από τα οποία είναι για παιδιά. Έχει διασκευάσει για το παιδικό αναγνωστικό κοινό Σαίξπηρ και Μολιέρο, Δάντη και Θερβάντες, Μέλβιλ, Γκολντόνι κ.ά. Για τις μεταφράσεις της έχει βραβευτεί τρεις φορές από την Ελληνική Εταιρεία Μεταφραστών Λογοτεχνίας και την IBBY. Ασχολείται επίσης με τη συγγραφή παιδικών βιβλίων. Πολλά από τα μυθολογικά και ιστορικά της παραμύθια (*Ιστορίες που τις είπε...* και *Το Βυζάντιο σε έξι χρώματα, Μυθολογικά Παραμύθια - Ήρωες*, εκδ. Μεταίχμιο, *Ταξίδια στη μυθολογία και Μύρτις: οι ζωές της*, εκδ. Παπαδόπουλος, *Καράβια και 1821: ερωτήσεις μόνο*, εκδ. Ίκαρος) έχουν βραβευτεί (με το Κρατικό Βραβείο Παιδικού Βιβλίου Γνώσεων και το αντίστοιχο του Κύκλου Παιδικού και Νεανικού Βιβλίου). Πολλά τέλος βιβλία της κυκλοφορούν στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ισπανικά και τα γερμανικά.

Η **Ειρήνη Βοκοτοπούλου** είναι κοινωνιολόγος και εργάζεται από το 1988 για την προώθηση της ανάγνωσης στις παιδικές ηλικίες. Έχει συνεργαστεί για τη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων με το Κέντρο Παιδικού και Εφηβικού Βιβλίου και το Εθνικό Κέντρο Βιβλίου. Από το 1995 ως το 2010 συνεργάστηκε με τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας, οργανώνοντας τις αναγνωστικές της καμπάνιες και συμμετέχοντας στην ομάδα σχεδιασμού του καινούργιου της παιδικού τμήματος. Έχει συνεργαστεί με το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων σε προγράμματα οικογενειακού γραμματισμού. Συμμετείχε στην ομάδα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας για τη δημιουργία ψηφιακών εργαλείων ανάγνωσης και διδασκαλίας της λογοτεχνίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Από το 2010 - 2015 συνεργάτης του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος και της Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Future Library για την ανάπτυξη των βιβλιοθηκών σε όλη την Ελλάδα. Από το 2015 - 2018 συνεργάστηκε με την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος για την ανάπτυξη του Δικτύου Ελληνικών Βιβλιοθηκών και το 2017 στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη του Δανειστικού της Τμήματος. Έχει δημιουργήσει μαζί με άλλους συνεργάτες την ιστοσελίδα Bookbook.gr για την ανάγνωση στις παιδικές ηλικίες.

Αναφορές και ερμηνευτική των εικόνων στα «Κλασσικά Εικονογραφημένα» για την επανάσταση του 1821.

Σολούρ (Αντώνης Νικολόπουλος)

Η εισήγηση αποτελεί προσπάθεια χαρτογράφησης των αναφορών σε κείμενα αλλά κυρίως σε εικόνες για την επανάσταση του 1821 (πίνακες ζωγραφικής, γκραβούρες, προσωπογραφίες κλπ) όπως αποτυπώνονται στις σελίδες των Κλασσικών Εικονογραφημένων με την συγκεκριμένη θεματική. Τα τεύχη της σειράς που αφορούν τον αγώνα ανεξαρτησίας κατασκευασμένα από Έλληνες δημιουργούς (σεναριογράφους και σκιτσογράφους), έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς στις σελίδες των συγκεκριμένων κόμικς αντνακλάται το ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής δημοσίευσής τους αλλά και αποτυπώνονται οι κυρίαρχες αναφορές τους σε έργα ζωγραφικής (Lipparini, Hess, Dupré, Boggi, Krazeizen, Delacroix Βρυζάκης, Τσόκος και άλλοι) αναπαράγοντας με αυτόν τον τρόπο την «εικόνα» της Ελληνικής Επανάστασης όπως έχει διαμορφωθεί διαχρονικά. Οι αναφορές και επιρροές των «λασσικών Εικονογραφημένων είναι δηλωτικές του ιδεολογικού και του ευρύτερου πολιτισμικού πλαισίου της εποχής.

Η εισήγηση αποτελεί τμήμα μεταδιδακτορικής έρευνας για την «Εικόνα του 1821» μέσα στα κόμικς- εργαστηριακό μέρος της οποίας αποτελεί το έργο «21/ Η μάχη της πλατείας»- η οποία επεκτείνεται και σε άλλες πολιτισμικές αποτυπώσεις στην σύγχρονη εικονογραφία καθώς αυτή έρχεται σε συμφωνία, απόκλιση ή και αντιπαράθεση με το κυρίαρχο Εθνικό Αφήγημα.

Ο **Solour** (Αντώνης Νικολόπουλος) είναι πολιτικός γελοιογράφος (Το Ποντίκι, περιοδικό δρόμου Σχεδία, παλαιότερα Το Βήμα, Goal news κ.ά.) και δημιουργός κόμικς (Βαβέλ, Γαλέρα κ.ά.). Έχει σπουδάσει Πολιτικές Επιστήμες στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αιγαίου, μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του ίδιου πανεπιστημίου και επιστημονικός υπεύθυνος του Έργου «1821-εικονογραφήγηση» (αρ. έργου 20/ ΕΛΙΔΕΚ). Η εργασία του *Ta ελληνικά comics* (Τόπος, 2012), επικεντρώνεται στην έρευνα και τη μελέτη της Ένατης Τέχνης στην Ελλάδα. Διδάσκει γελοιογραφία και κόμικς στο πρόγραμμα e-learning του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μέχρι σήμερα, έχει κυκλοφορήσει 14 συλλογές με γελοιογραφίες και κόμικς και τα graphic novels *Αϊβαλί* (Κέδρος, 2014, μεταφρασμένο σε Αγγλικά, Γαλλικά, Τουρκικά και Ισπανικά), *Ο Συλλέκτης: Έξι διηγήματα για έναν κακό λύκο* (Ίκαρος, 2018) και *21-Η μάχη της πλατείας* (Ίκαρος, 2020).

Με αφορμή τα graphic novels *Αϊβαλί* και *Ο Συλλέκτης* έχουν πραγματοποιηθεί δυο μεγάλες εκθέσεις στο Μουσείο Μπενάκη (το 2015 και το 2019 αντίστοιχα), ενώ το graphic novel *21- η μάχη της πλατείας* αποτέλεσε την αφορμή για την μεγαλύτερη σε χρονική διάρκεια έκθεση κόμικς μέχρι σήμερα στην Ελλάδα (2021-2022) και μάλιστα διπλή, στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (μέγαρο Παλαιάς Βουλής) που βρισκόμαστε σήμερα και παράλληλα στο Μουσείο Στρατή Ελευθεριάδη- Tériade στη Λέσβο. Δουλειά του έχει παρουσιαστεί στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ.

Από το 1821 στον Βενιζέλο: γράφοντας την ιστορία για παιδιά και για νέους Μάρω Βασιλειάδου, Κωστής Γκοτσίνας

Το 2021 και το 2022 είναι χρονιές επετείων: διακόσια χρόνια από την Επανάσταση του 1821 και εκατό χρόνια από το τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Έγιναν αφορμή για πολλές εκδόσεις και εκδηλώσεις. Πώς, όμως, μπορούν να παρουσιαστούν στα παιδιά και στους νέους δύο σημαντικές περιόδους της νεοελληνικής ιστορίας, εκείνη της δημιουργίας του ελληνικού κράτους, και εκείνη της διαμόρφωσης των οριστικών συνόρων του; Ποιες προκλήσεις θέτει η παρουσίαση σύνθετων ιστορικών διαδικασιών σε νεότερο κοινό, με τρόπο συγχρόνως ελκυστικό και επιστημονικά τεκμηριωμένο;

Στην ανακοίνωση αυτή η δημοσιογράφος και συγγραφέας Μάρω Βασιλειάδου θα συζητήσει με τον ιστορικό Κωστή Γκοτσίνα τον τρόπο προσέγγισης της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας στα δύο πρόσφατα βιβλία της για παιδιά και για νέους «1821 - Ένα εικονογραφημένο ταξίδι προς την ελευθερία» (επιστ. επιμέλεια Ηλίας Κολοβός, εικονογράφιση Θέντα Μιμηλάκη) και «Ελευθέριος Βενιζέλος: Ακολουθώντας τα βήματά του στην ιστορία» (επιστ. επιμέλεια Κωστής Γκοτσίνας, εικονογράφιση Θέντα Μιμηλάκη), όλα από τις εκδόσεις Διόπτρα.

Η **Μάρω Βασιλειάδου** είναι δημοσιογράφος και συγγραφέας. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, και αρθρογραφεί για την ιστορία, τον πολιτισμό, την τέχνη και τα βιβλία στην εφημερίδα Καθημερινή, ενώ συνεργάστηκε με πολλά έντυπα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Γεννήθηκε και ζει στην Αθήνα. Με τη βιογραφία του Ελευθέριου Βενιζέλου υπογράφει το δεύτερο εικονογραφημένο βιβλίο γνώσεων για παιδιά και νέους με θέμα την ελληνική ιστορία, μετά το *1821, ένα εικονογραφημένο ταξίδι προς την ελευθερία* (εκδ. Διόπτρα).

Ο **Κωστής Γκοτσίνας** είναι ερευνητής-επιστημονικό μέλος του Τμήματος νεότερων και σύγχρονων σπουδών της Γαλλικής Σχολής Αθηνών. Αποφοίτησε από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και έλαβε το μεταπτυχιακό και το διδακτορικό του δίπλωμα από την Ανώτατη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών (EHESS) στο Παρίσι. Έχει εργαστεί ως μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και έχει διδάξει νεοελληνική ιστορία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Graphic Novels, απομυθοποίηση και «ιστορικοποίηση»: Μιλώντας για το '21 στο κοινό του 21ου αιώνα

Εύη Σαμπανίκου

Η ανακοίνωση περιστρέφεται γύρω από την ιδεολογική προσέγγιση της *Μάχης της Πλατείας* στο 1821. Αποτέλεσμα της συνεργασίας του δημιουργού του συγκεκριμένου graphic novel

Solour και μιας δυναμικής και επιστημονικά έγκυρης ερευνητικής ομάδας του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, με τη συνεργασία του Πανεπιστημίου Αιγαίου και την υποστήριξη του ΕΛΙΔΕΚ, η *Μάχη της Πλατείας*, το μεγαλύτερο έως τώρα Ελληνικό graphic novel, περιέχει όλες τις αρετές των απαλλαγμένων από εθνικισμούς σύγχρονων προσεγγίσεων, αποφεύγοντας τους σκοπέλους της μυθοποίησης-απομυθοποίησης και διατηρώντας κριτική ματιά απέναντι στην «ιστορικοποίηση» του είδους (genre). Προσεγγίζει με μια ανοιχτή ματιά το κοινό του 21ου αιώνα, εκφράζοντας τα ερωτήματα νέων κυρίως ανθρώπων και φέρνοντας τα ιστορικά γεγονότα στην κλίμακα της ανθρώπινης διάστασης και διάδρασης.

Η Εύη Σαμπανίκου είναι Καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, με αντικείμενο τον οπτικό πολιτισμό και την ιστορία της τέχνης. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στις περιοχές της θεωρίας της τέχνης, της φωτογραφίας, της τέχνης με νέα μέσα, των κόμικς και σε ευρύτερα ζητήματα πολιτισμικής διαχείρισης. Συνδυάζοντας τα παραπάνω με τις προεκτάσεις της σύγχρονης φιλοσοφίας στην τέχνη, συμμετέχει ενεργά στις διεθνείς ερευνητικές δραστηριότητες για τον Μεταουμανισμό και είναι ιδρυτικό μέλος των διεθνών συνεδρίων Beyond Humanism. Ανάμεσα στις πρόσφατες δημοσιεύσεις της συγκαταλέγονται τα βιβλία: Evi D. Sampanikou (ed) (2017). *Audiovisual Posthumanism*, Cambridge Scholars Press, και Evi D. Sampanikou & Jan Stasienko (eds) (2021), *Posthuman Studies Reader. Core Readings on Transhumanism, Posthumanism and Metahumanism a Reader on Posthumanism*. Schwabe Verlag.

Η μάχη της πλατείας - Μια περιήγηση

Θεόδωρος Εσπίριτου

Στο ερώτημα κατά πόσο ένα graphic novel ιστορικού περιεχομένου μπορεί να λειτουργήσει παιδευτικά, ψυχαγωγικά, αλλά και διασκεδαστικά, ο Σολούρ απαντά με το ογκώδες βιβλίο του που φέρει τον τίτλο *Η μάχη της πλατείας*. Το έργο συντίθεται από δύο αφηγηματικούς άξονες τον ιστορικό και τον μυθοπλαστικό, οι οποίοι άλλοτε παραμένουν χωρισμένοι διακριτικά κι άλλοτε συμπλέκονται προκαλώντας στον αναγνώστη έντονες σκέψεις και ποικίλα -θετικά ή αρνητικά- συναισθήματα. Το Τραγικό μετατρέπεται συχνά σε Τραγελαφικό, η προσδοκία σε πένθος. Η καλλιτεχνική ευρηματικότητα και το «ψέμα» της Τέχνης συστρατεύονται με την Ιστορία για την απόρριψη των χαλκευμένων στοιχείων και την αποκατάσταση της Αλήθειας σε μία χώρα που ακόμα και σήμερα αρνείται να την κοιτάξει κατάματα.

Ο Θεόδωρος Εσπίριτου είναι απόφοιτος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών, της Δραματικής Σχολής Χατζίκου και του Διαπανεπιστημιακού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Δημιουργική Γραφή» του ΕΑΠ και του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Έχει σκηνοθετήσει μέχρι τώρα 43 θεατρικές παραστάσεις στο Εθνικό θέατρο, στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών και Θεσσαλονίκης, σε πολλά Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα και σε ανεξάρτητες ομάδες. Παραστάσεις του έχουν παρουσιαστεί στην Ιταλία, στη Βόρεια Μακεδονία, στο Βέλγιο, στη Γαλλία και στη Ρουμανία. Έχει παραδώσει σεμινάρια και διαλέξεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Θεατρολογικά κείμενά του έχουν δημοσιευτεί στο περιοδικό «Οδός Πανός». Από το 1993 μέχρι σήμερα έχει διδάξει στο Acting Anatomy Studio της Ρούλας Πατεράκη, στο Εργαστήρι Θεατρικής Εκπαίδευσης του «Πολιτισμικού Νότου», στο Εργαστήρι «Άκης Δαβής» και στις Ανώτερες Σχολές Δραματικής Τέχνης «Αρχή» της Νέλλης Καρρά, «Πρόβα» της Μαίρης Ραζή, στη σχολή του Γιώργου Κιμούλη, στη σχολή «Δήλος» της Δήμητρας Χατούπη και στην Ανώτερη Σχολή Δραματικής Τέχνης του Δήμου Αγίας Βαρβάρας. Έχει γράψει επτά θεατρικά έργα και ένα μυθιστόρημα με τίτλο *Το Παιχνίδι της Άγρας*, εκδόσεις Κίχλη, 2020, το οποίο βραβεύτηκε από την κριτική επιτροπή του περιοδικού *Ο Αναγνώστης*, ενώ ήταν στη βραχεία λίστα της Εταιρείας Συγγραφέων.

Δημόσια Μνημεία και Κόμικς: Η περίπτωση του «'21: Η Μάχη της Πλατείας»

Παναγιώτα Καρβούνη

Τα comics -όπως και κάθε άλλη μορφή τέχνης- αντλούν πολύ συχνά έμπνευση από την ιστορία. Εμβληματικά έργα όπως το Maus του Spiegelman έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση

της ιστορικής συνείδησης ενός αναγνωστικού κοινού πέραν των τακτικών αναγνωστών comics, δημιουργώντας ένα πλούσιο υπο-είδος, εκείνο των ιστορικών comics, το οποίο ταξινομείται και αναλύεται από την ιστορική κοινότητα ως αντικείμενο της δημόσιας ιστορίας. Υπό αυτό το πρίσμα, στην παρούσα εισήγηση πρόκειται να αναπτυχθεί ο ρόλος ενός δημόσιου μνημείου στο graphic novel «'21: Η Μάχη της Πλατείας», του αγάλματος του Κολοκοτρώνη του Λάζαρου Σώχου. Συγκεκριμένα, θα εξεταστεί ο τρόπος που το άγαλμα, στις σελίδες του graphic novel, λειτουργεί ως ένας τόπος μνήμης, ως μία αφορμή επαναδιαπραγμάτευσης της ιστορίας και ένα πεδίο πολιτικής διαμάχης μέχρι και σήμερα.

Γι' αυτόν τον σκοπό, πρόκειται να αξιοποιηθεί η σχετική βιβλιογραφία καθώς και ολόκληρο το υλικό που έχει δημοσιευθεί από τη διαδικασία συγγραφής και σχεδίασης του graphic novel.

Η Παναγιώτα Καρβούνη γεννήθηκε στην Αθήνα το 1994. Είναι απόφοιτος του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ και μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο ΔΠΜΣ Διαχείριση Μνημείων: Αρχαιολογία, Πόλη και Αρχιτεκτονική που προσφέρεται από τα τμήματα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΕΚΠΑ, Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Πατρών και Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Έχει εργασθεί στον χώρο του Πολιτισμού, σε Μουσεία και Διεθνείς Εκθέσεις. Τακτικά αρθρογραφεί και για ζητήματα πολιτισμού και μαζικής κουλτούρας.

Οι αθέατοι του 1821 και οι πηγές. Η παρουσία μιας απουσίας

Δημήτρης Δημητρόπουλος

Η ελληνική επανάσταση αποτέλεσε μια ρήξη με το οθωμανικό παρελθόν που επέφερε σειρά από αλλαγές στη ζωή, τις αντιλήψεις και συμπεριφορές των ανθρώπων. Οι θεσμοί που δημιούργησε η Διοίκηση και το νομικό πλαίσιο που τους περιέβαλλε, σε συνδυασμό με το πνεύμα ελευθερίας που βίωναν οι κάτοικοι των απελευθερωμένων περιοχών, έδωσε ώθηση σε πλήθος ανθρώπων να απευθυνθούν στη Διοίκηση για ζητήματά τους. Το γραφειοκρατικό σύστημα που δημιούργησαν οι νέες αρχές και η ευτυχής συγκυρία διάσωσης μεγάλου όγκου αρχειακού υλικού της εποχής, δίνουν τη δυνατότητα να καταστούν ορατά πρόσωπα, συχνά αφανή στη βιβλιογραφία, που απευθύνονται γραπτώς στα υπουργεία και σε άλλα θεσμικά όργανα. Στην ανακοίνωση θα επιχειρηθεί μια σκιαγράφηση του προφίλ των ανθρώπων αυτών και των ζητημάτων που θέτουν, της ανταπόκρισης της διοίκησης, της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας και των νοοτροπιών που αναδεικνύονται μέσα από παραδείγματα σχετικών τεκμηρίων. Ως πηγή θα χρησιμοποιηθεί κυρίως υλικό από τα αρχεία των Υπουργείων των χρόνων της επανάστασης που φυλάσσεται στα ΓΑΚ.

Ο Δημήτρης Δημητρόπουλος γεννήθηκε στην Αθήνα το 1962. Σπούδασε στο Ιστορικό και Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου και υποστήριξε τη διδακτορική του διατριβή. Εργάζεται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, ως Διευθυντής Ερευνών στον Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών. Έχει ασχοληθεί με την κοινωνική και οικονομική ιστορία, κυρίως με τη μελέτη των οικισμών και των πληθυσμών του ελλαδικού χώρου κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, τους θεσμούς, την κοινωνική συγκρότηση και την οικονομία των νησιωτικών κοινωνιών του Αιγαίου και της ηπειρωτικής Ελλάδας από τον 16ο έως τις αρχές του 19ου αιώνα, καθώς και με την Επανάσταση του 1821. Έχει διευθύνει ή συμμετάσχει σε ερευνητικά προγράμματα που διενεργήθηκαν από το Ινστιτούτο σε συνεργασία με άλλους φορείς. Έχει συγγράψει βιβλία και μελέτες σε επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και συλλογικούς τόμους.

Το '21 από τη σκοπιά των άλλων: η οθωμανική αντίδραση στην Ελληνική Επανάσταση

Ηλίας Κολοβός

Στη Μάχη της Πλατείας του Solour παρακολουθούμε μια σειρά αλληλοσυγκρουόμενων αφηγήσεων για το 1821. Κάθε ιστορία έχει πολλούς αφηγητές και στο παρελθόν και στο παρόν. Σε αυτή τη σειρά αφηγήσεων θα πρέπει να προσθέσουμε και τη ματιά της άλλης πλευράς της Ελληνικής Επανάστασης, του σουλτάνου, των βεζίρηδων και των πασάδων της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Απέναντι στον ξεσηκωμό των ραγιάδων, ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ επιχείρησε να ξεσηκώσει τους μουσουλμάνους υπηκόους του σε έναν "ιερό πόλεμο" εναντίον των απίστων. Στην ανακοίνωση, θα αναφερθώ στα χαρακτηριστικά της σύγκρουσης μεταξύ Ελλήνων επαναστατών και Οθωμανικής εξουσίας μέσα από την αντιπαράθεση ελληνικών και τουρκικών αφηγήσεων.

Ο **Ηλίας Κολοβός** είναι αναπληρωτής καθηγητής οθωμανικής ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης και διευθυντής του διεθνούς μεταπτυχιακού προγράμματος στην Οθωμανική Ιστορία του ίδιου Τμήματος. Έχει γράψει, επιμεληθεί και συνεπιμεληθεί πολλά βιβλία και άρθρα σε ελληνικές και διεθνείς δημοσιεύσεις και περιοδικά. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα κινούνται μεταξύ των πεδίων της μεσογειακής οικονομικής ιστορίας, της ιστορίας των νησιωτικών κόσμων, της ιστορίας των μεθωρίων, της ιστορίας της υπαίθρου και της περιβαλλοντικής ιστορίας, καθώς και των κληρονομιών στο χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 2021, μαζί με τον Σουκρού Ιλιτζάκ και τον Μοχαμάντ Σχαριάτ-Παναχί δημοσίευσαν το βιβλίο *Η οργή του σουλτάνου. Αυτόγραφα διατάγματα του Μαχμούτ Β΄ το 1821*, Αθήνα 2021.

Η Ελληνική Επανάσταση: το ευρύτερο αυτοκρατορικό πλαίσιο

Σουκρού Ιλιτζάκ

Με βάση οθωμανικές αρχειακές πηγές θα μιλήσω για τον ευρύτερο αυτοκρατορικό κόσμο μέσα στον οποίο εξελίχθηκε και πέτυχε η Ελληνική Επανάσταση με ιδιαίτερη έμφαση στην προηγούμενη δεκαετία.

Ο **Σουκρού Ιλιτζάκ** είναι διδάκτωρ Ιστορίας από το Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ. Η διατριβή του εξετάζει την Ελληνική Επανάσταση ως μια οθωμανική εμπειρία. Είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών στο Ρέθυμνο. Ο Σουκρού Ιλιτζάκ μόλις δημοσίευσε ένα δίτομο έργο 1,700 σελίδων από το εκδοτικό οίκο Brill που αποτελείται από τις αγγλικές μεταφράσεις περίπου 700 οθωμανικών εγγράφων σχετικά με την Ελληνική Επανάσταση.

Ο «λόγος των καταστίχων»: η ανανέωση της δημοσιονομικής ιστορίας του Αγώνα

Βαγγέλης Σαράφης

Η επέτειος της διακοσιετηρίδας από την έναρξη της Επανάστασης του 1821 χαρακτηρίστηκε από πληθωρισμό δράσεων και νέων ερευνών. Στην ερευνητική ατζέντα τέθηκε εκ νέου το ζήτημα των δημόσιων οικονομικών της επαναστατικής Διοίκησης, ενός υπό συγκρότηση κράτους το οποίο όφειλε να καλύψει τις διοικητικές και στρατιωτικές του ανάγκες. Η εν λόγω θεματική, μολοντί στην ελληνική ιστοριογραφία έχει πολιτογραφηθεί ο όρος «Οικονομικά του Αγώνα» από τις αρχές του 20ού αιώνα, δεν είχε απασχολήσει συστηματικά την ιστορική έρευνα - με εξαίρεση την ιστορία των δύο δανείων της ανεξαρτησίας (1824 και 1825). Στην εισήγηση θα επιχειρηθεί να σκιαγραφηθεί η σύγχρονή μας ιστοριογραφική προσπάθεια για την εκ νέου ανάγνωση της δημοσιονομικής ιστορίας της Επανάστασης. Η προβληματική της ανακοίνωσης, κυρίως, εντοπίζεται στην ιστοριογραφική αξιοποίηση τεκμηρίων (κυρίως οικονομικών καταστίχων) τα οποία για πρώτη φορά τίθενται υπό το βλέμμα της ιστορικής έρευνας με συστηματικό τρόπο. Η έμφαση θα δοθεί στο αρχειακό υλικό που για πρώτη φορά ανασύρθηκε, στις δυνατότητες που μας προσφέρει μέσα από την απάντηση σε νέα ερωτήματα, αλλά και τα τεκμηριωτικά του όρια. Στόχος της ανακοίνωσης είναι ένας πρώιμος απολογισμός των κατακτήσεων της ελληνικής ιστοριογραφίας στο πεδίο αυτό, αλλά και η διατύπωση μιας σειράς ερευνητικών ερωτημάτων και δυνατοτήτων που προκύπτουν από αυτήν την ανανέωση.

Ο **Βαγγέλης Σαράφης** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1989. Ακολούθησε σπουδές σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σήμερα είναι υποψήφιος διδάκτορας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με θέμα που αφορά την

Επανάσταση του 1821, ενώ για τις διδακτορικές του σπουδές έλαβε υποτροφία από την Ακαδημία Αθηνών. Παράλληλα, έχει εργαστεί ως επιστημονικός συνεργάτης σε ερευνητικά έργα του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του ΕΙΕ και διατελεί μέλος της επιστημονικής εταιρείας ΕΜΝΕ-περ. Μνήμων. Στο πλαίσιο των ερευνητικών του ενδιαφερόντων, μεταξύ άλλων, έχει συνεπιμεληθεί, μαζί με την καθηγήτρια Μαρία Ευθυμίου, την έκδοση του απομνημονεύματος του Αρτέμιου Μίχου, το οποίο περιελήφθη στην ειδική επετειακή εκδοτική σειρά του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ ΣΤΗ ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

Η **Μαρία Δημητριάδου** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1968. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Ιστορία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Ασχολείται με τον ελληνικό Μεσοπόλεμο και ιδιαίτερα με τις ελληνογερμανικές σχέσεις την περίοδο αυτή. Έχει γράψει σειρά άρθρων ενώ έχει επιμεληθεί ιστορικές εκθέσεις καθώς και την έκδοση των δυο πρώτων τόμων του Αρχείου Αγώνος. Είχε την επιμέλεια μαζί με τον Τάσο Σακελλαρόπουλο της έκθεσης «1821. Πριν και Μετά». Είναι υπεύθυνη των αρχειακών συλλογών των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη.

Η **Δήμητρα Κουκίου** σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στο ΕΚΠΑ. Από το 1986 εργάζεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο ως Επιμελήτρια της Βιβλιοθήκης και της Συλλογής των Χαρακτικών. Από το 1998 έως το 2020 υπηρέτησε ως Προϊσταμένη Βιβλιοθήκης. Από το 2021 είναι Αναπληρώτρια Διευθύντρια. Υπό την ιδιότητα του επιστημονικού συνεργάτη έχει λάβει μέρος στο σχεδιασμό των εκθέσεων εντός και εκτός ΕΙΜ, έχει δημοσιεύσει άρθρα πάνω στο γνωστικό της αντικείμενο, συμμετείχε σε συλλογικά έργα, ενώ έχει και δύο μονογραφίες στο ενεργητικό της. Υπήρξε μέλος της ομάδας που σχεδίασε και υλοποίησε το επετειακό πρόγραμμα του ΕΙΜ για τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση με τίτλο ΕΠΑΝΑΚΥΣΤΑΣΗ '21. Είναι μέλος της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος και του ΕΛ.Ι.Ν.ΙΣ.

Ο **Παντελής Μπουκάλας** είναι συγγραφέας, δημοσιογράφος, μεταφραστής και επιμελητής-διορθωτής. Γεννήθηκε στο Λεσίνο του Μεσολογγίου το 1957. Έχει εκδώσει τα βιβλία ποίησης Αλγόρυθμος, Η εκδρομή της ευδοκίας, Ο μέσα πάνθηρας, Σήματα λυγρά, Ο μάντης, Οπότεν πλάτανος, Ρήματα (Κρατικό Βραβείο Ποίησης 2010) και Μηλιά μου αμίλητη, καθώς και το θεατρικό Το μάγουλο της Παναγίας: Αυτοβιογραφική εικασία του Γεωργίου Καραϊσκάκη. Επίσης έναν τόμο βιβλιοκριτικών με τον τίτλο Ενδεχομένως - Στάσεις στην ελληνική και ξένη τέχνη του λόγου, δύο τόμους υπό τον τίτλο Υποθέσεις, με επιφυλλίδες του στην Καθημερινή της Κυριακής, και τους τέσσερις πρώτους τόμους της σειράς Πάνω γραφή να γράψω... Δοκίμια για το δημοτικό τραγούδι: 1) Όταν το ρήμα γίνεται όνομα: Η αγαπώ και το σφρίγος της ποιητικής γλώσσας των δημοτικών (Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου 2017). 2) Το αίμα της αγάπης: Ο πόθος και ο φόνος στη δημοτική ποίηση. 3) Κόκκιν' αχείλι εφίλησα: Το ταξίδι του φιλιού και ο έρωτας σαν υπερβολή. 4) Ο Έρωτας και το Έθνος: Οι φυλές, οι θρησκείες και η δημοτική ποίηση της αγάπης. Α': Έλληνες, Βλάχοι, Μαύροι, Αρβανίτες, Τούρκοι.

Έχει μεταφράσει τον Επιτάφιο Αδώνιδος του Βίωνος του Σμυρναίου, τα ποιήματα του τόμου Επιτάφιος λόγος - Αρχαία ελληνικά επιτύμβια επιγράμματα και τα Συμποτικά επιγράμματα της Παλατινής Ανθολογίας. Επίσης τους Αχαρνείς (Εθνικό Θέατρο, 2005), τον Αγαμέμνονα (ΔΗΠΕΘΕ Αργινίου, 2005), τις Τρωάδες (Θέατρο του Νέου Κόσμου, 2010), τον Κύκλωπα (Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, 2017), τις Θεσμοφορίζουσες (Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, 2018), την Ιφιγένεια την εν Αυλίδι, ΚΘΒΕ, 2019, και την Ελένη του Ευριπίδη (ΚΘΒΕ, 2021).

Ο **Τάσος Σακελλαρόπουλος** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1962. Σπούδασε σύγχρονη ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Σιένα και στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ασχολείται με την πολιτική λειτουργία του στρατού και του αστικού κόσμου κατά τον ελληνικό 20ο αιώνα. Έχει γράψει σειρά

άρθρων ενώ έχει επιμεληθεί ιστορικούς τόμους και εκθέσεις. Μεταξύ άλλων την έκθεση «1821. Πριν και Μετά» σε συνεπιμέλεια με την Μαρία Δημητριάδου. Είναι υπεύθυνος των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη.

Ο Γιώργος Τόλιας γεννήθηκε στην Αθήνα το 1959. Είναι Διευθυντής Ερευνών στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, υπεύθυνος του Προγράμματος "Γεωγραφική παιδεία και Ιστορία της χαρτογραφίας", και Διευθυντής Σπουδών στην École pratique des Hautes Études, κάτοχος της έδρας "Αναπαραστάσεις του χώρου: ύστερος μεσαίωνας - νεώτεροι χρόνοι". Έχει δημοσιεύσει μονογραφίες και άρθρα γύρω από την πρόσληψη και την αναπαράσταση του χώρου από τον 15ο έως τον 19ο αιώνα, την ιστορία της αρχαιολογίας, των ελληνικών σπουδών και του φιλελληνισμού.

